

קונטרס

בענין

סדר מעמד הר סיני

זקבלת פרשיות התורה

הערות

בטל. 052-7641269

מ"ל – rasroth@gmail.com

קונטרס

בענין

סדר מעמד הר סיני

זקבלת פרשיות התורה

ובו יבוארו דברי מרן החזו"א א"ח סי' קכ"ח

ועוד נושאים הנוגעים למסירת פרשיות

התורה

ליקטתי וערכתי בעזה"י

רפאל שלמה בן לאאמו"ר אשר זליג ז"ל רוט

פתיחה

הרבה סוגיות נאמרו בענין מעמד הר סיני ובאופן מסירת התורה, הן מבחינת תיאור פרטי מעמד הר סיני והן באופן נתינת המצוות וכתיבת התורה שבכתב. ואף שאין נוגעים סוגיות אלו למעשה, אמנם גודל יקר המעמד הנורא שהוא שורש ופנה לאמונת ישראל מן המפורסמות, וידיעתו על בוריו מעיקרי הדת. וידועים דברי הרמב"ן על הפסוק

"רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך והודעתם לבניך ולבני בניך" וז"ל:

"הכתוב הזה לפי דעתי מצות לא תעשה, הזהיר בה מאד, כי כאשר אמר שנוזהר בכל המצות ונשמור החוקים והמשפטים לעשותם, חזר ואמר רק אני מזהירך מאד להשמר ולשמור עצמך מאד מאד לזכור מאין באו אליך המצות, שלא תשכח מעמד הר סיני מכל הדברים אשר ראו שם עיניך הקולות והלפידים את כבודו ואת גדלו ודבריו אשר שמעת שם מתוך האש, ותודיע כל הדברים אשר ראו עיניך במעמד הנכבד ההוא לבניך ולבני בניך עד עולם. ופירש הטעם כי השם עשה המעמד ההוא כדי שתלמדו ליראה אותו כל הימים ואת בניכם תלמדון לדורות עולם, אם כן עשו אתם ככה ואל תשכחו אותו..."

הרי לן שגם זכירת פרטי מעמד הר סיני הקולות והלפידים והאש גם הם בכלל קיום מצוה זו. ושבתי וראיתי שאין יד הלומדים ממשמשת בענינים אלו וסומכים על גירסא דינקותא ולעתים אף טועים בדבר משנה בידיעת אופן נתינת חמדה גנוזה לעם סגולה.

ואף מרן החזו"א לא משך ידו מלהתעסק בדברים אלו וכתב הסימן הידוע באו"ח העוסק בסדר קבלת פרשיות התורה. וכאשר אנה לידי להתעסק בדברים אלו אמרתי אקומה ואשנה פרק זה ואזכה בו גם לאחרים ומכיון שהוא זצ"ל סדר הדברים בקיצור נמרץ והכריע מדעתו בעומק הסוגיות, כתבתי מסביב לדבריו כל הנצרך להבנתם וכן מה שנתחדש בדרך הלימוד ומיניה מיתחוורא שמעתתא זו, ועלה בידינו לגעת בעיקרי הנושאים בסוגיות אלו ודעות הראשונים בהם.

וכתב החזו"א בפתיחה לסימן זה: **"ידיעת סדר נתינת פרשיותיה של תורה וכו' יש בזה עיון רב וצריכה תלמוד והרבה סוגיות הש"ס שו"ט בזה"** ורבינו שכל לימודו היה בעיון רב בכל מקום, טרח לכתוב שסוגיות אלו דורשות עיון רב וצריכם תלמוד. ולענ"ד כוונתו שאף שנאמרו בש"ס כמה

דברים הנוגעים לאופן מסירת התורה, אמנם לא בארו לנו חז"ל וגם לא הראשונים איך לישב הרבה פרשיות התורה הנוגעות לדברים אלו, וגם לא גילו לן מדוע אמרו מה שאמרו, ולדוגמא הנידון אם כללות ופרטות נתנו בסיני או שפרטות נתנו באוה"מ לא נתברר על מה נוסדה המחלוקת, ועל אלו מצות נחלקו האם על כולם או על חלקם¹. ועוד יותר הראנו לדעת בפנים שגם מנין תרי"ג ש"הכל מחזיקין בו" כלשון הרמב"ן, אין ברור אם מוסכם על כולם, וכן האם כל המצות ניתנו בסיני². או רק עיקרן כפי שנכתב בעז"ה בפנים.

ופשוט שאין הכוונה כאן למצות ענינים אלו אלא לעמוד ולהאיר עיני הלומד עיקרי הדברים ולפתוח רמיזותיו של החזו"א בנושאים אלו כדי לידע נושאי סוגיות אלו להיכן הולכים.

והנה אף שהחזו"א הרחיב יריעתו בהרבה פרשיות של תורה היאך והיכן ניתנו, כתבתי כאן בעיקר רק הנוגע לעצם צורת מעמד הר סיני ועיקרי הכללים של נתינת התורה ותרי"ג מצוותיה, וזאת מפאת קוצר הזמן. ולכן העתקתי כאן רק תחילת דברי החזו"א.

כמו"כ הוספתי בסוף כמה סימנים שהם סיכום סוגיות עיקריות בנושאים אלו ובהם יסודות להרבה נידונים שכתבנו בקצור בהערות. וגם בזה אין הכוונה להגיע לידי מיצוי אלא רק להאיר עקרי הדברים.

אסיים בדברי הרמב"ם באיגרת תימן שכתב:

"וראוי לכם אחינו שתגדלו בניכם על המעמד ההוא ותספרו בתוך קהל ועדה גדולתו והדורו שהוא עמוד שהאמונה סובבת עליה..."

וידוע מה שהנחיל מרן החזו"א אשר האופן היותר ראוי שתפעל התורה הקדושה רישומה על לומדיה הוא העיסוק בעיון בסוגיותיה, ובודאי הדברים נוגעים גם לדברי התורה אלו של מעמד הרי סיני. והוא האופן היותר נעלה לגדל בנינו על המעמד ההוא ולספרו בתוך קהל ועדה. וה' יזכנו לראות נפלאות מתורתו הקדושה.

רפאל שלמה בן אאמו"ר אשר זליג ז"ל רוט

ערב החודש שנאמר בו "ביום הזה באו מדבר סיני"

¹ ויתבאר הדבר בפנים משנתו הברורה של מרן זצוק"ל בזה.

² וכן חקר שם הרמב"ן האם מנין תרי"ג המקובל לנו, מקורו שכך קבלו שהוא מנין מצוותיה של תורה, או שאחר שספרו והגיעו למנין זה נתנו בו סימנים תורה צוה לנו וכו'. הרי לן שוב שביסודי הדברים לא נמסר לנו מסורה כלל וכנ"ל.

סידור נתינת פרשיות התורה¹

א) כאשר והנה בדיעת פרטי סידור נתינת פרשיות התורה ומקום וזמן אמירתן², יש בזה עיון רב, וצריכה תלמוד, והרבה סוגיות הש"ס שו"ט בזה, כמו סוגיא דגיטין ס' א' חגיגה ו' א', ראינו להביא מה שעלה בעיונו בזה. שמות כ"ד א', ואל משה אמר עלה כו³, לפי הרמב"ן ז"ל⁴ נועדו בחמישי⁵

¹ חזו"א או"ח סי' קכ"ה.

² כדי להבין רמזי רבינו כאן ומה שהערנו בהערות להלן, עיין מש"כ בארוכה הקדמה וסדר מעמד קבלת התורה לשיטת רש"י והרמב"ן בסוף הקונטרס סימן א'.

³ פתח מרן תיאור סדר קבלת התורה בפסוק ואל משה אמר וכו' הכתוב סוף פרשת משפטים ריש פ"כד. ובחירת פסוק זה תמוהה ביותר דהרי כפי שיבואר להלן החזו"א הולך ובא ברוב הסוגיות כאן כשיטת הרמב"ן, והרמב"ן מפרש שפסוק זה נאמר למשה אחר גמר עשרת הדברות, ונאמר לו אחר מתן תורה שיאמר לישראל כל הדברים שצוהו לומר להם, [והם הפרשיות הכתובות אחר עשרת הדברות וכדלהלן] ויכרות אתם הברית, ואח"כ יעלה בשנית להר לקבל את התורה וכל זה היה אחר מתן תורה. וא"כ החזו"א כאן שמתאר תחילת ויעודם של ישראל לקבל התורה לא היה לו להביא פסוק זה.

ומכיון שודאים אנחנו שכל דברי מרן בדקדוק נכתבו, לכאורה נ"ל [אף שלא מצאתי לזה ראיה מדברי מרן במקו"א] דבענין פירוש פסוק זה הכריע החזו"א שלא כהרמב"ן אלא כדעת רש"י ואולי הסכימה דעתו דמשמעות לשון התורה "ואל משה אמר" הוא תיאור של מה שכבר נאמר, אלא שלא כל הפרשה הכתובה שם היתה קודם מתן תורה [כפרש"י] אלא רק ב' הפסוקים שאמר הקב"ה למשה עלה וכן מש"כ ומשה נגש לבדו אל ה' [ויש עוד כמה ענינים שהיה ניתן לומר דמחמתם לא ניחא להחזו"א כל פירוש הפרשה דפרק כ"ד כשיטת הרמב"ן אבל אין אלו דברי נביאות, והעיקר מה שעולה מדברי החזו"א להדיא דנקט פירוש הפסוק כרש"י ודלא כהרמב"ן] אמנם שאר הפסוקים ומעמד כריתת הברית הכריע החזו"א כדברי הרמב"ן דהיה אחר מתן תורה [וכן הוא יותר פשוט הפסוקים "...ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים..." דמדבר על המשפטים שנאמרו קודם לכן כדברי הרמב"ן]. ואם נכונים דברינו הרי שיטת החזו"א היא שיטה מחודשת בביאור פרשה זו וה' יצילינו מדבר טעות.

⁴ כתב מרן לשיטת הרמב"ן וכוונתו דסדר הדברים שכתב להלן הוא ברובו אליבא דהרמב"ן כפי שיבואר כל דבר במקומו, ולא גלי לן מרן טעמו שהכריע ברוב ענינים אלו כשיטת הרמב"ן. והנני כותב מהרהורי הלב ללא מקור, דרבינו הכריע כפי מה שנוטה יותר פשוט לשון הכתובים ולדוגמא שיטת הרמב"ן לחלק בין דבר אתה אתנו דחומש שמות ובין קרב אתה דחומש דברים והחזו"א הכריע כדבריו מחמת שינויי הלשון שדייק הרמב"ן שנוטים יותר לפירוש זה. ויותר יובן לפ"ז מש"כ לעיל הע' 3 שנטה החזו"א גם מפירוש הרמב"ן מחמת משמעות פשוט לשון הפסוק. וכמובן אלו רק דברי השערה והבוחר יבחר.

⁵ מה שנועדו בחמישי אינו שייך לשיטת הרמב"ן והוא מקרא מפורש ויהי ביום השלישי וכו' אמנם מה שכתב מרן שאמרו דבר אתה עמנו באותו מעמד – והוא הפסוק שכתבה התורה בחומש שמות [פ"כ פס' ט"ז] מיד אחר עשרת הדברות – היא שיטת הרמב"ן כפי שיבואר להלן וכמו שהארכנו להלן בסי' א' שפרשה זו קודם מתן תורה

לשמוע הדברים מפי ד', ואח"כ כששמעו קול השופר ואת ההר עשן וגו', אמרו דבר אתה עמנו וגו' [שמות כ' ט"ו] ויאמר משה להם אל תיראו וגו', וישמעו אנכי ולא יהי לך מפי הגבורה, ושאר עשרת הדברות, שמעו את קול ד' אבל לא השיגו ביאור ענינו אלא ע"י משה⁶, וזהו דכתיב משה ידבר

נאמרה, ועיין בפירוש הרמב"ן על פס' ט"ו שהאריך לתאר סדר המאורעות וכתב שם דבבוקר בהיות קולות עדין לא ירדה שכינה על ההר, ואז הוציאם משה לקראת האלוקים וע"ז נאמר ויתיצבו בתחתית ההר ובהיותם שם מצפים לשמוע דבר ה' אז ירד ה' על ההר ויעל עשנו וכו' ויחרד ההר וכו' וכתב הרמב"ן שהיה כפשוטו רעידת אדמה, ואז חרדו מאד וחזרו ונתרחקו מההר מפחדם הגדול, ואמרו אל משה כל עם ישראל שלא ידבר עמם אלוקים כלל פן ימותו. ואמר להם משה אל תיראו, אמנם אף ש"החליטו" שישמעו קול ה' עדין נשארו בריחוק מן ההר ע"ש.

⁶ בענין שמיעת ישראל עשרת הדברות וחלקו של משה רבינו בהם יש בזה מבוכה בין הלומדים וכמה דעות בדברי המפרשים, עיין מה שהארכנו בענין זה להלן סי' ג' סוף הקונטרס.

והנה כתבנו שם שהרמב"ן עבד פשרה דתרוויהו אית ביה גם אמירת כל הדברות ע"י הקב"ה וגם חילוק בין ב' הראשונות לשאר ח' הדברות, וכתב דשמעו ישראל כל עשרת הדברות כפשוטו של כתוב אלא שבשני דברות ראשונות שמעו הקול והבינו כמו שהבין משה, ובשאר הח' שמעו ולא הבינו והוצרכו שיתרגם להם. ע"ש שהעתקנו לשון הרמב"ן.

ומרן זצ"ל שכאמור הולך ובא בכל ביאור הפרשה כשיטת הרמב"ן כתב דבריו שהחילוק בין ב' הדברות לשאר הוא בהבנת ישראל דבר ה' אבל לא בעצם השמיעה. והבאנו בסי' הנ"ל בשם הרמב"ן דטעם החילוק בין ב' הראשונות לשאר הח' הוא בהיות ב' הדברות עיקרי הדת בענין יחוד ה' ואיסור ע"ז, ורצה הקב"ה שישגו מעצם ע"י נבואה ולא ע"י משה ע"ש.

ועוד הוסיף הרמב"ן שכן גם דעת חז"ל בביאור הפסוק "משה ידבר והאלוקים יענו בקול" שהרי למדו מכאן שהמתרגם לא יגביה קולו יותר מהקורא, ורואים שחז"ל הגדירו חלקו של משה בעשרת הדברות כמתרגם, ולמד הרמב"ן שאם הכוונה שמשה אמר להם ולא הקב"ה, אין זה מתרגם, וע"כ שגם הם שמעו אלא שלא הבינו כמו בקריאה ללא תרגום.

ולקמן בסי' א' הבאנו שהרמב"ן עצמו בפירוש התורה על הפסוק "משה ידבר והאלוקים יענו בקול" הביא פרש"י דלמד שקאי על עשרת הדברות, [ומתאים עם מה שפירש כאן שהיה מתורגמן על עשרת הדברות] אמנם הוא עצמו כתב שכיון שפסוק זה נאמר קודם למעמד הר סיני לא משמע שמתאר מעמד מתן תורה עצמו אלא מדבר על אמירות הקב"ה למשה בדבר הגבלת ההר ושאר אזהרות דקודם מתן תורה. וא"כ מרן זצ"ל שהביא שיטת הרמב"ן בביאור החילוק בין ב' הדברות הראשונות לשאר וכתב שזהו מה שאמרה התורה משה ידבר וכו', הוא כפירוש רש"י ולא כהרמב"ן עצמו. ולכן כתב החזו"א וכדפרש"י וכוונתו דרש"י פירש כן שהפסוק מדבר בעשרת הדברות ולא כהרמב"ן, ודו"ק בזה היטב שזכינו בזה להבין עומק דברי מרן. אמנם ע"ע מש"כ בזה בהע' הבאה.

והאלקים יעננו בקול [שם י"ט י"ט] וכמו שפרש"י שם⁷, ואחר עשרת הדברים ירד משה, ואז אמרו לו, הן הראנו ד' וגו'⁸, [דברים ה' כ"א], כי חשבו כי ישמעו גם בשאר המצות את קול ד' ואמר ד' היטיבו כל אשר דברו וגו', כי כן היה מחשבה לפניו ית' ובאותו יום שב משה אל הערפל⁹, ואמר לו ד' כה תאמר וגו' אתם ראיתם וגו' עד לא ישבו בארצכם¹⁰, ונצטוו לכתוב את

⁷ ז"ל רש"י על הפסוק הנ"ל:

"משה ידבר - כשהיה משה מדבר ומשמיע הדברות לישראל שהרי לא שמעו מפי הגבורה אלא (שמות כ ב) אנכי ולא יהיה לך והקב"ה מסייעו לתת בו כח להיות קולו מגביר ונשמע. יעננו בקול - יעננו על דבר הקול, כמו (מלכים א' יח כד) אשר יענה באש, על דבר האש להורידו.

ועיין מש"כ בהע' הקודמת להסביר כוונת רבינו בהדגישו כדפרש"י, אמנם יש כאן מקום עיון כפי שיבואר.

הנה הראינו לדעת בהע' הקודמת שמרן החזו"א קאי בשיטת הרמב"ן שכל עשרת הדברות שמעו מפי הגבורה והחילוק בין ב' הראשונים לשאר הדברות הוא באיכות הבנת ישראל דברי ה'. אמנם ברש"י מדויק שלמד כפשטות הסוגי' במכות דרך אנכי ולא יהיה שמעו ולכן פירש שהאלוקים יעננו היינו שנתן למשה כח להגביר קולו בשאר הדברות, משא"כ להרמב"ן האלוקים יעננו הוא על כל הדברות שכולם אמרן הקב"ה ומשה תרגם. וא"כ כוונת מרן רק לענין זה שהפסוק קאי על עשרת הדברות, אבל בעצם הפירוש האלוקים יעננו לא נקט כדברי רש"י אלא ע"ד הרמב"ן הנ"ל, ודו"ק בזה היטב.

⁸ נקט מרן כשיטת הרמב"ן דכל הפסוקים דסוף פרשת יתרו שאמרו ישראל למשה דבר אתה עמנו, קודם מתן תורה נאמרו, וכמש"כ לעיל הע' 6, ולכן כאן שמבאר סדר הדברים דאחר מתן תורה, הביא הפסוקים דפרשת ואתחנן שהם – לשיטת הרמב"ן - פרשה נוספת שאמרו נשיאי וזקני ישראל למשה שלא ישמעו כל התורה מפיו וכדפירש הרמב"ן כן להדיא, וכל דבריו הם דברי הרמב"ן.

⁹ הנה כאמור נקט החזו"א בכל סדר הדברים בכאן כשיטת הרמב"ן, ולכן פירש שכל הדברים שכתבה התורה בחומש שמות אחר עשרת הדברות אינם במקומם ושיח זה שאמרו ישראל למשה דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלוקים פן נמות, קודם מתן תורה היה כשראו ישראל את הקולות וחרדת ההר וכו'. ומש"כ כאן מרן ושב אל הערפל עיין מה שהארכנו בביאורו בסוף סי' א' שיש כאן דברי חידוש שלא נמצאים בדפוס הרמב"ן דידן.

¹⁰ יש כאן טעות סופר וכוונת רבינו לפסוק שנאמר בסוף פרשת משפטים לא ישבו בארצך וכו' והנה מרן זצ"ל צירף הכתובים מחומש שמות והשלימם עם מה שכתוב בפרשת ואתחנן, ואני מסדרם כפי שסדרם מרן החזו"א וביתר פירוט ומשום שנתחדש בענין זה מה שנכתוב בסופו בעז"ה.

אחר שירד משה מההר וכנ"ל ששמעו מהקב"ה כל עשרת הדברות, ירד משה מההר ושם נגשו אליו ראשי השבטים והזקנים ואמרו לו "... קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה'..." ואמר לו הקב"ה על דבריהם הטיבו אשר דברו וכן היה כוונתי וכפירוש הרמב"ן, ושוב חזר משה אל הערפל ושם אמר לו הקב"ה לומר לישראל אתם ראיתם וכו' דהיינו הפסוקים הכתובים בסוף פרשת יתרו, וכן כל דברי התורה דפרשת

הדברים האלה בספר, ולכרות אתם ברית, ובהזאת דמים, הכל כמו שעשה¹¹, ומשה קרא לפנייהם את ספר הברית בששי ובנה מזבח בשביעי, ובאותו יום שב אל ההר והיה שם ארבעים יום. והנה מבואר בדברי רז"ל¹²

משפטים. ושוב ירד משה מן ההר ויספר לבני ישראל כל דברי התורה וכת התורה וברית הברית אתם ככל הדברים הנצטוו בהם כפי שספרה התורה שם סוף פרשת משפטים עכ"ל החזו"א בסידור פרשה זו. ועיין מש"כ סוף סי' א' סדר הדברים באופן אחר לגמרי וכפי שכתוב בספרי הרמב"ן שלפנינו.

¹¹ כתב רבינו במתק לשונו שנצטוו משה לכתוב הדברים בספר וכתב רש"י ומקורו בחז"ל דמה שהיה כתוב בספר הוא מבראשית עד מתן תורה ומצוות שנצטוו במרה, [והיינו שכל דברי התורה שנאמרו להלן עדין לא היו כתובים בספר התורה ופשוט] וכן נצטוו לכרות ברית ע"י הזאת דמים, ולהקריב קרבנות וממילא גם לבנות מזבח, הכל כמו שעשה היינו שסבר רבינו דאם כתבה התורה שעשה כן ע"כ שכן נצטוו שהרי לא מצינו להדיא בתורה שנצטוו לעשות כן ובודאי שלא עשה כן משה מדעתו. ובענין כתיבת ספר הברית ראיתי שיש שהק' למ"ד תורה חתומה ניתנה היאך יפרנס כתיבת ס"ת זה שכתב כאן משה מבראשית עד מתן תורה ואכמ"ל.

¹² פשטות לשון מרן זצ"ל דהא דתרי"ג מצות נתנו בסיני מוסכם לכו"ע ואינו שייך לפלוגתא דר"י ור"ע וכו"ע מודו דכל תרי"ג נתנו בסיני, אלא שנחלקו בענין כללים ופרטים. וכתב החזו"א שהוא מבואר בדברי חז"ל ולא נתבאר מהיכן מקורו של רבינו שכל תרי"ג ניתנו בסיני. ועיין מה שהארכנו טובא בענין זה בסוף הקונטרס סי' ה' והבאנו שם דברי הרמב"ן בהשגות וכן דברי הרא"מ מזרחי בפרשת בהר שמהם יסוד ופנה לדברים אלו שאנו מדברים בהם. והרמב"ם כתב בספר המצות ריש שורש ב' שלא כדברים הללו וז"ל:

"דע כי אמרם (מכות כג ב) תרי"ג מצות נאמרו לו למשה בסיני מורה על היות זה המספר הוא מספר המצות הנוהגות לדורות. כי מצות שאינן נהגות לדורות אין קשר להן בסיני הן שנאמרו בסיני או בזולתו. ואמנם כווננו באמרם בסיני לפי שעקר התורה שנתנה היה בסיני והוא אמרו יתעלה (ס"פ משפטי) עלה אלי ההרה והיה שם ואתנה לך. ובבאור אמרו (שם כג ב, כד א) מאי קראה תורה צוה לנו משה מורשה רוצה לומר מספר תורה והוא תרי"א ואנכי ולא יהיה מפי הגבורה שמעום ובהם נשלמו תרי"ג מצות. ירצו בזה הסימן שהדבר שצוה לנו משה ולא שמענוהו כי אם ממנו הוא מספר תורה וקראה מורשה קהלת יעקב ומצוה שאינה נהגת לדורות אינה לנו מורשה"

ולמדנו מדבריו שהכוונה באמרינו שנתנו במצות בסיני הוא שהם נהגים לדורות ולשון חז"ל שתרי"ג נתנו בהר סיני היא משום שעקר התורה נתנה שם. וא"כ באמת ליכא הכרח לומר שכל התרי"ג נתנו בסיני, ורק זאת ידענו שתרי"ג מצות הם הנוהגות לדורות, והרמב"ן אף פקפק בזה אם מוסכם הוא שחייב להיות תרי"ג. אמנם מרן זצוק"ל נקט בפשטות שכל התרי"ג נתנו בסיני וכן מורים דבריו בהמשך כפי שיבואר. ולכאורה מעצם מחלוקת ר"ע ור"י אם כללות ופרטות ניתנו בסיני משמע כדבריו דהיינו שס"ל ר"ע דכללות ופרטות נתנו בסיני דהיינו שכל התורה נתנה בסיני ושום דבר לא נאמר אח"כ כפי שיבואר להלן. ואולי י"ל שבאמת איכא מצות שלא ניתנו בסיני אלא שר"ע סובר שכל מצוה שנתנה בסיני ודאי שניתנה באופן של כללות

דנאמרו לו למשה בהר סיני כל תרי"ג מצות באותן מ' יום, ודעת ר"ע, חגיגה ו', דכללות ופרטות נאמרו בסיני¹³. [וכ"כ רש"י בפיה"ת ר"פ בהר], והנה במ' יום השניים החזיר לו הקב"ה למשה כל התורה¹⁴, שאין מן הראוי שתהי'

ופרטות, ואילו ר"י סובר דאם מצאנו שפירטה התורה במקום אחר י"ל שאז ניתנו הפרטים ורק הכללים ניתנו בסיני, אבל ודאי שי"ל שיש דברים שכלל לא ניתנו בסיני. והנה אריכות דברים אלו היא רק למחסור אחר שכבר נתבארו הדברים היטב להלן סי' ה' קחנו משם.

¹³ ענין כללות ופרטות נאמרו בסיני, מבואר בסוגי' שבכל מצוה שנתפרשה בתורה יש עצם הכלל ויש פרטי ואופני קיום המצוה, ולדוגמא כתב רש"י שכתבה התורה מזבח אדמה תעשה ופסוק זה כתוב בתורה להדיא שנאמר בסיני שהרי הוא כתוב בסוף פרשת יתרו והוא מהדברים שנכתבו לדעת הרמב"ן בספר הברית, וזהו שהסביר רש"י שהוא כלל דהיינו הענין הכללי שצריך להקריב קרבן, אמנם אופן דיני ההקרבה שצריך ניתוח הפשט וכו' הם הפרטים. ופרטי הקרבנות אמר הקב"ה למשה אחר הקמת המשכן באהל מועד מבין שני הכרובים, וא"כ משמע שלא ניתנו בסיני אלא באוהל מועד, ולכן סובר רבי ישמעאל דכללים נתנו בסיני ופרטים באוהל מועד דהיינו שהמצוות ניתנו בצורה שכתובים בתורה. אמנם ר"ע סובר דגם פרטי המצוה נצטווה משה בסיני אע"פ שלא נכתב זה מפורש בתורה, ולא נתפרש סברתו של ר"ע דלכאורה פשט התורה כר"י. ויש לומר אחת מתרתי או שמסברא הבין שליכא חלק מהתורה שלא ניתן בסיני, או שדרש כמש"כ רש"י ריש פרשת בהר שהוקשה התורה לשמיטה מה שמיטה כללותיה ופרטיה אף כל התורה וכו', ולפ"ז באמת רק למדנו שאופן נתינת המצוות היה הכללות והפרטות, אבל באמת יש שלא ניתנו בסיני וכן"ל ומיושב שיטת ר"ע היטב. ולהלן הק' רבינו קו' המפרשים לר"ע איך נפרנס אותם פרשות שלהדיא נתנו אחר מתן תורה כירושת בנות צלפחד ומקושש ומגדף.

ומה שכתבה התורה זה כאילו אמר הקב"ה דינים אלו אחר הקמת המשכן יבואר בדברי רבינו להלן.

¹⁴ דבר זה שחזר משה רבינו ולמד בשנית כל התורה בזמן עליתו השניה, לא מצאתי לו מקור להדיא וחשבתי תחלת לימודי שכתב זה מרן בסברא ומשום ששהה משה רבינו מ' יום גם בעליתו השניה, וא"כ מסתמא קבל באותם מ' ימים מה שקבל גם במ' הראשונים דאל"ה למה עלה למ' יום.

אחר זה הראני בני הרב פתחיה נ"י בדברי הרמב"ן ריש פרשת בהר שכתב שם דברים שאולי הם מקור דברי רבינו ומה שרמז כאן החזו"א בקוצר לשונו עולה מתוך עיון רב בתוך דברי הרמב"ן שם ואכתוב בקצרה משלענ"ד באור הדברים. וה' יצילנו מכל טעות.

הרמב"ן שם מביא דברי האב"ע שהסביר דפרשת בהר וענין השמיטה הם חלק מדברי הברית של מעמד הר סיני וכקבלו עליהם ואמרו נעשה ונשמע אמר להם כל פרשה זו יחד עם פרשת משפטים הכתובה שם ומה שהזכירה כאן הוא משום להדגיש הקשר שבין קבלת ארץ ישראל ושמירת שמיטה ושייך לפרשה הקודמת שאמרה התורה "ולא תקיא הארץ אותכם" עכת"ד אבה"ע.

והרמב"ן שם חלק וכתב שאין זה סדר נכון ואילו הפרשיות כסדרן נכתבו ובתוך הדברים כתב הדברים הבאים:

”כי בתחילת ארבעים יום הראשונים של לוחות הראשונות כתב משה בספר הברית את כל דברי ה' ואת כל המשפטים הנאמרים שם ויזרוק דם הברית על העם (ש), וכשחטאו בעגל ונשתכרו הלוחות כאילו נתבטלה הברית ההיא אצל הקדוש ברוך הוא, וכשנתרצה הקדוש ברוך הוא למשה בלוחות שניות צוהו בברית חדשה שנאמר הנה אנכי כורת ברית, והחזיר שם המצות החמורות שנאמרו בסדר ואלה המשפטים בברית הראשונה ואמר כתב לך את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל:

ורצה הקדוש ברוך הוא להחמיר עליהם בברית הזאת השנית שתהיה עליהם באלות ובקללות, ושתהיה כראשונה על כל המצות הראשונות ועל כל המשפטים כמו שנאמר בברית הראשונה (שם כד ג) את כל דברי ה' ואת כל המשפטים, ולפיכך אמר בכאן בסוף התוכחות (להלן כו מו) אלה החקים והמשפטים והתורות אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד משה, הוא רומז אל כל המצות והמשפטים שנאמרו בברית הראשונה בסדר ואלה המשפטים שהיו כולן בברית הזאת

באר הרמב”ן דסדר הדברים הכתובים בפרשת בהר הם דברי הברית השניה שכרת הקב”ה עם ישראל אחר שבירת הלוחות, וכל זאת מכיון שנשתכרו הלוחות כאלו נתבטלה הברית ההיא אצל הקב”ה ולכן כשנתרצה הקב”ה למשה בלוחות השנית צוהו בברית חדשה וע”ז אמרה התורה הנה אנכי כורת ברית היינו חזרה על הברית דמעמד הר סיני שנשתברה, וסיים הרמב”ן שהקב”ה החזיר שם המצות החמורות שנאמרו בסדר ואלה המשפטים. וכו’

וכל רואה יראה שדברי הרמב”ן הללו הם מקור דברי החזו”א כאן שנשתמש מרן כאן באותם לשונות הכתובים ברמב”ן דנשתברה הברית וכן שהחזיר לו הקב”ה וכו’ אמנם עדין נותר לבאר דהרמב”ן כאן כתב שהחזיר דברי התורה דפרשת משפטים והיינו כל האמור אחר מתן תורה ואילו החזו”א כתב כאן שהחזיר לו הקב”ה כל התורה. אמנם פתרון זה הוא פשוט שהרי כל דברי הרמב”ן נסובים שם על תחלת פרשת בהר שע”ז הביא רש”י המכילתא מה שמיטה וכו’ וא”כ חזרה זו שנאמרה כאן שהיא כריתת הברית וכו’ ע”ז למדו חז”ל מה שמיטה כללותיה ופרטותיה בסיני אף כולן וכו’ והרי לן שבכלל חזרת הקב”ה דברי התורה הכתובים כאן גם חזרה על כל התורה כולה והם הם הדברים שכתב מרן כאן ודו”ק. ועיין להלן הער הבאה הסבר הדברים ע”פ דרוש.

בידו במה שלמד בראשונים, שנשתבר הברית¹⁵, והנה לא נצטוו משה בכתיבתן עדיין, ולא במסירתן לישראל¹⁶, אלא במצות מיוחדות שנצטוו לאמר לישראל¹⁷, ומ"מ לא נצטוו בכתיבתן למ"ד תורה חתומה נתנה¹⁸

¹⁵ כתב מרן דכיון שנשתברה הברית אין ראוי להיות בידו ממה שנשתבר. וכאמור לעיל הע' הקודמת מקור דברי מרן הם דברי הרמב"ן אלא שכאן הוסיף החזו"א הסבר מדוע שבירת הברית גרמה לחזרת התורה משום שאין ראוי וכו' ודברים אלו מדעתו ואינם כתובים ברמב"ן. וחשבתי להסביר דקבלת התורה אינה רק ענין למידת וידיעת הידיעות, [ובמיוחד לאור דברי חז"ל שכבר קיימו האבות את התורה וא"כ אין מדובר כאן בידיעות של התורה] אלא יש כאן ענין של כריתת ברית, והיינו דחוץ ממעשה הברית דסוף פרשת משפטים, עצם קבלת התורה עצמה היא ברית. ולכן נקרא הספר שהיו כתובים בו דברי התורה ספר הברית ודו"ק. וא"כ באיזה אופן שהוא עצם למידת התורה של משה מפי הקב"ה בהר סיני דהיינו קבלת התורה ע"י משה יש בזה ברית בין ישראל לאביהם, ומכיון שהברית נשתברה חייבים לעשותה מחדש, דהיינו שיחזור משה ויקבל כל התורה מפי הקב"ה. ואולי זו כוונת רבינו זצ"ל.

¹⁶ שני דברים כתב מרן כאן. א. דאף שהתורה שקבל בסיני היא תורה שבכתב בכל אופן למ"ד חתומה ניתנה, [עיין ביאור הענין הער' הבאה] לא נצטוו רבינו על כתיבתה וכפי שיבואר להלן דיש הסוברים שכל מ' שנה היתה התורה שבכתב שמורה בע"פ והיו משננים המקרא, ב. דאף שכבר קבל כל התורה כולה ומה גם לדעת ר"ע שהכל ממש קבל, בכל אופן עדין לא מסרה לישראל, דהיינו שלא ציווה אותם בהם והיינו שניתנה תורה למשה ועדין לא היו מחויבים בכולה לשומרה, וכל מצוה נתחייבו בה בזמן שהיו צריכים לפי ענין המצוה. והוא חדוש גדול ע"ד הפשט שעצם קבלת התורה עדין לא חייב שמירת המצות עד שמשה רבינו ע"פ הגבורה ציווה על כל ענין באופן פרטי לשומרו, ועיין עוד להלן שחזר החזו"א מסבירא זו.

¹⁷ והיינו ע"ד משל הפרשיות שנאמרו למשה בסוף מעמד מתן תורה אלהי כסף וכו' ושלש רגלים וכן פרשת משפטים שפשוט שכיון שאמר לישראל ודאי נצטוו בהם באותו מעמד ואע"פ כן לא נכתב למ"ד חתומה ניתנה. [ומש"כ אותם בספר הברית הוא ענין אחר ולא משום כתיבת תורה שבכתב ופשוט]

¹⁸ בקצרה, מחלוקת תורה חתומה ניתנה או מגילה מגילה ניתנה, נוגעת לאופן הציווי על כתיבת התורה בספר, דהיינו שמ"ד חתומה סובר שעד סוף מ' שנה לא נכתבה התורה כלל אפילו שכל פרשיותיה כבר נמסרו לישראל, ומשום שדין כתיבת התורה בספר אינו חלק מהותי מעצם קבלת התורה שבכתב ובמשך כל ארבעים שנה במדבר למדו ישראל התורה שבכתב, בע"פ. אמנם מ"ד מגילה נתנו סובר שכל פרשיה שניתנה מיד נכתבה בספר [היינו ביריעת קלף] ולסוף מ' שנה חבר משה רבינו כל המגילות ותפרן ועשאן ספר אחד. ולכאורה הכוונה שדין הכתיבה של ס"ת הוא חלק מעצם המהות של תורה שבכתב ולכן מיד שניתנה פרשה נכתבה, ובאמת הגמ' בגיטין לומדת מכאן שאפשר לכתוב תורה גם על מגילה ודו"ק.

והנה יש להעיר הערה גדולה שלכאורה סותרת הדברים האמורים. הבאנו לעיל שיטת ר"ע שסובר דגם פרטיה של תורה נתנו בסיני אע"פ שלא נכתבו עד אוהל מועד, ולכאורה חזינן דגם למ"ד מגילה נתנו אין הפירוש שעצם מציאות התורה שבכתב מחוייב שתכתב, דהרי קודם אהל מועד כבר נתנו פרשיותיה של תורה גבי הפשט וניתוח, אע"פ שלא נכתבו. וראיתי מי שכתב דדברי התורה שנתנו מסיני קודם שנכתבו

[גיטין ס' א'], וכשהוקם המשכן, נשנו לו הדברים שנאמרו לו בסיני, באהל מועד¹⁹, ויש לדעת, אם נשנו לו כל התרי"ג מצות באה"מ, או שלא נאמרו לו באה"מ אלא אותן שנצטוו לומר לישראל בזמן ההוא²⁰.

הינם בבחינת תורה שבע"פ. ולשיטה זו י"ל דעד שלא חזר וציוה הקב"ה על דברי תורה שבכתב באהל מועד היה לזה דין תורה שבע"פ ולכן לא היה צורך בכתיבתם, ומיד שנצטוו באהל מועד ואז הרי נכתבו בתורה כפי הכתוב בתורה, אזי חל עליהם דין של תורה שבכתב וכן הוצרכו לכותבם במגילה. ודברים אלו איני מוכן לשמעם כלל והנם לענ"ד טעות גמורה, דבודאי שם "תורה שבכתב" הוא על סוג דברי תורה שנמסרו למשה שהם המקראות ולאפוקי מפירושה של תורה שהיא תורה שבע"פ כמו שכתב הרמב"ם בהקדמתו למשנה ובהקדמה ליד החזקה, וא"כ ודאי שיש כאן מציאות של תורה שבכתב הגם שעדיין לא ניתנה ליכתב. ולכאורה צ"ל דהדין לכתוב את דברי התורה שבכתב חל רק עד כמה שיש לזה שם "תורה" דהיינו שנצטוו עליה, וא"כ יש לומר כמו שכתב מרן לעיל שלדעת ר"ע אף שנתנו פרטותיה של תורה בסיני אמנם עדיין לא נצטוו עליה עד אהל מועד וכה"ג ליכא דין לכותבם וכמ"ש כ' בהע' הקודמת. אלא שמרן צ"ל חזר בו מדברים אלו כפי שיבואר להלן.

¹⁹ היינו שיטת ר"ע דאף שכתבה התורה פרטים אלו בזמן הקמת המשכן והם הדברים שדבר ה' אל משה מבין הכרובים באהל מועד, אמנם דיבור זה הוא חזרה על מה שכבר נאמר לו בהר סיני, ורק שכתבה התורה הציווים באופן זה כאילו נאמרו אז, כן היא שיטת ר"ע כהסבר החזו"א.

²⁰ כאן ישב מרן וצוק"ל דעת ר"ע מדוע נכתב בתורה ציווי פרטי הקרבנות באהל מועד, וכתב שהוא משום שאז נצטוו לאמרם לישראל. ונסתפק רבינו ספק גדול בענין זה מה פשרה של חזרה זו אחר שכבר קבל משה רבינו הכל לדעת ר"ע. האם הכוונה שהיה כאן מעין מעמד נוסף וחוזר של נתינת התורה דאחר שהוקם המשכן היה ענין שיחזור הקב"ה ויתן התורה מבעל לכרובים דהיינו במשכן שהוא אחר העגל מקום שכינת הקב"ה בישראל, וא"כ הגם שבתורה כתוב דיני הפשט ונתינת ועוד שאר דיני הקרבנות, אמנם הם רק חלק מהדברים וכמו שגם בנתינת דסיני לא כתבה התורה כל מה שניתן לו שם, ה"ה גם שבנתינה דאוהל מועד לא כתבה התורה כל מה שניתן לו שם. או דאולי אין כאן חזרה ונתינה חוזרת של מה שכבר ניתן, אלא שכשהוקם המשכן חזר הקב"ה על הדינים הנוגעים לעבודת המשכן בדוקא, ומה שנאמר נכתב ומה שלא נכתב לא נאמר.

ובאמת שפשטות לשון חז"ל שהיתה כאן חזרה גמורה על כל התורה באוה"מ וז"ל הגמ' חגיגה ו' ע"א:

".. ר"ע אומר כללות ופרטות נאמרו בסיני נשנו באה"מ ונשתלשו בערבות מואב" משמע שהיתה כאן חזרה של כל מה שנאמר בסיני. ועוד מצאתי במדרש פרשת כי תשא על הפסוק "אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה" אז ראה בסיני ויספרה באוה"מ וגם חקרה בערבות מואב. ובהמשך דרש המדרש הפסוק באופן אחר שהקב"ה עצמו קודם שנתן התורה חזר לעצמו ד' פעמים. ומבואר דהפסוק מדבר על חזרת כל התורה כולה וא"כ גם בחזרת אוה"מ איירי בחזרת כל התורה כולה.

ג) ובערבות מואב נשתלש לו, והיתה שכינה מדברת מתוך גרונו של משה²¹, ונצטוו בכתיבתן²², לכתוב באותו לשון הנאמר לו כל פרשה ופרשה בשעה שנצטוו במסירתה²³ לישראל, והיה בהן מצות שנכתבו בלשונן שנאמרו לו בסיני, ומצות שנכתבו בלשונן שנאמרו לו באה"מ, ויש בלשונן שבערבות מואב, ויש מן המצות שהוכפלו ונשתלשו, וכל כתיבתה ע"פ ד' ביד משה, והנה נתחלפו הלשונות בכמה מצות הנאמרו בסיני ובאה"מ ובערבות מואב, והוא לרמז לנו בכתבה את התורה²⁴ הנאמרה לו למשה בסיני בע"פ, כפי שקבלו רז"ל לדרוש את החסירות ואת היתרות והחליפות.

ד) והנה לא נאמר בסיני דין המחלל שבת ודין מגדף ופ' נחלות²⁵ וכמו שארז"ל משום שמגלגלין זכות ע"י זכאי, ומ"מ אינו חסר מתרי"ג מצות בסיני בשביל זה, שאינו אלא פרטי דינין, ואולי, לא היה משה רשאי לדון ע"פ מה שקבל בסיני אלא א"כ נצטוו כבר למסור את הדין ההוא לישראל, ולכן הוצרך להקריב משפטן לד', ועי"ז נצטוו להגיד לישראל, שמגלגלין זכות ע"י זכאי, ול"מ כן וצ"ע.

²¹ מה שנקט רבינו לשון זה כאן משום שאיירי בחזרת התורה שניתנה מסיני והיינו שהקב"ה כביכול חזר בשלישית על מה שניתן בסיני ובערבות מואב, ומאידך הרי משנה תורה משה אמר, ולכן הדגיש החזו"א ששכינה מדברת מתוך גרונו ויש לדברי תורה אלו תוקף ממש כאילו מפי הגבורה שמענום ודו"ק.

²² היינו דלמ"ד חתומה ניתנה נכתבה התורה בספר בערבות מואב דהיינו כל הד"ת שכבר נאמרו לישראל והיו שמורים אצלם בע"פ וכמו שכתב הרמב"ם בפירוט בהקדמתו לפירוש המשנה, עתה כתבום בספר תורה כדי למסור התורה שבכתב לישראל. וכתב הרמב"ם בהקדמת היד ומקורו בחז"ל שי"ג ספרים כתב משה לפני מותו ונתן לכל שבט ושבט, והיינו שבזה נמסרה תורה שבכתב. ודו"ק.

²³ היינו דאע"פ שזמן כתיבתה היה בערבות מואב לסוף מ' שנה, אמנם תוכן הכתיבה היה כאילו נכתבה בזמן שנאמרה, דהיינו שתיאור הכתוב בתורה היה שבאוהל מועד נאמר כך וכן הלאה כל דבר ודבר באותו זמן שאירע.

²⁴ כתב מרן החזו"א דבר חדוש דמטרת שינוי כתיבת התורה בין זו שנאמרה בסיני לזו שנאמרה בערבות מואב, הוא כדי לרמוז לן על מציאותה של תורה שבע"פ שנמסרה בסיני למשה, ואף שקבלתינו אינה מחמת רמזים אלא שכן קבלנו במסורה והוא מעיקרי הדת, בכל אופן כתב החזו"א שרמז בדבר שינוי הכתיבה של אותם דברים שפתרון בא ע"י דברי התורה שבע"פ.

²⁵ עיין מה שהארכנו בענין זה להלן סוף סי' ה' הנדפס בסוף הקונטרס. והבאנו שם דברי המהר"ל בגור אריה שכבר עמד על קושית החזו"א וכן דברי המהר"ל דיסקין בפירושו עה"ת ריש פרשת בהר שכתב דומה לתירוצו הב' של החזו"א.

ה) חגיגה ו' ב'. ואס"ד עולה שהקריבו ישראל במדבר ע"ת הואי²⁶, מי איכא מירי דמעיקרא לא בעי הפשט ונתוח וכו', נראה דאע"ג דמודה ר"י דהרבה מצות נאמרו פרטין בסיני, כמו שביעית²⁷, וכל תורת המשפטים, מ"מ לא ניהא ל"י למימר דנאמר גם הפשט ונתוח, דס"ל לר"י דכל הפרטים שנכתבו בתורה ע"פ²⁸ שנאמרו באה"מ לא נאמרו אלו הפרטים בסיני, שאילו נאמרו היו נכתבין בתורה כנתינתן בסיני²⁹, והלכך הפשט ונתוח שנכתב בתורה שנצטוה בהם באה"מ לאמר לישראל, מוכח מזה שלא נאמרה בסיני, ואף לפרש"י דבנין המזבח היה בחמישי קדם מ"ת, ובזה אולי אין הכרח שיכתב³⁰, מכל מקום על כרחך כבר נאמר לו בסיני כל מה שנצטוו מקדם, כמו הפרשיות שנצטוו במצרים וכל סדור המאורעות שהן הן גופי תורה ונתנו למשה בלשונן ובדקדוקן, ואם כן מן הראוי שיספר הכתוב מה שנצטוו בע"ת ובהפשטה, ואחרי שהכתוב יספר דין הפשט ממה שנאמר באה"מ זאת אומרת שלא נפרטה לו דין הפשט בסיני.

²⁶ עיין מה שהארכנו בביאור סוגי' זו וכל המסתעף לנושא דידן להלן סי' ו' היינו דלשון חז"ל במכילתא שהביא רש"י ריש פרשת בהר מה שמיטה וכו' אף כולן נאמרו וכו' מבואר דזה ששמיטה נאמרו כללות ופרטות מוסכם לכו"ע, ואף שר"י חולק על דרשת חז"ל שם שאף כולן אבל לא פליג על המוסכם ששמיטה נפרטה בהר סיני ופשוט.

²⁸ "על פי", והכוונה שכתבה התורה מפורש שנאמרו באהל מועד. ²⁹ כוונתו דיסוד שיטת ר"י דרך כללות נתנו בסיני אינה משום שכך קבל אלא מסברא אמר כן ומשום דאם באהל מועד נשנה מה שכבר נאמר בסיני, היתה התורה צריכה לכתוב נתינתם הראשונה בהר סיני, ואף שיש פרטים שלכו"ע נאמרו בסיני, כשמיטה ומשפטים, הרי באמת כתבתם התורה במקום נתינתם ואלו שנכתבו באהל מועד שם נתנו. ולכן כאן שכתבה התורה הקרבת קרבנות בכריתת הברית דסיני, אם קבלו פרטי הפשט ונתינתם היתה התורה פורטתם שם. וזהו שנתקשה מרן מיד דלשיטת רש"י אין זה מוכרח ועיין בהע' הבאה ודו"ק.

³⁰ כוונתו דלגבי הפשט ונתינתם של הקרבנות דקודם מתן תורה, ליכא ראייה משתיקת התורה בזה שהרי איך תכתוב התורה פרשה של סדר הקרבנות קודם שניתנה התורה, וזהו שסיים שאע"פ כן עדין היתה צריכה התורה לכתוב תיאור זה כמו שתיארה הרבה פרשיות ודינים שארעו קודם למתן תורה כגון דיני קרבן פסח שנתנו במצרים. אלא שלא פירש לן מרן לשיטת רש"י שעולת המדבר קודם מתן תורה היתה מדוע באמת נתחייבו שם בהפשט ונתינתם. וצ"ל שכבר כתב לעיל תחילת הסימן שכל מעשה הברית שעשה משה נצטווה על עשיתו, וא"כ ודאי בכלל ציווי זה היה גם על מעשה הקרבנות עם כל הדינים שבהם, וזהו שכתב כאן לשיטת ר"י היתה צריכה התורה גם לכתוב כאן כמו שספרה הדינים שנמסרו במצרים. ועיין להלן סוף סי' ו' שלפי זה יישבנו שם קו' הרע"א הגדולה בסוגי' בחגיגה.

ומשמע דלר"ע שפיר י"ל דנאמרה לו דין הפשט ושינהג בה מעתה ואף שלא נכתב מצואתה בסיני וזה דלא כמש"כ לעיל³¹, ויש לעיין לפי הרמב"ן דויעלו עולות היה אחר מ"ת, מאי האי דקאמר, דישנה לפני הדיבור, ונראה, דעיקר מצות תמיד ודאי התחילה לאחר שהוקם המשכן, דהאי מזבח³² אין לו רק דין במה, ואין ק"צ בבמה, והוראת שעה היתה, וזהו חומר דיד' דישנו לפני הדיבור³³ שכבר נצטוו להקריבו בבמה, קדם הדיבור של עיקר צואתו, ומיהו לא היה לו כל דין במה, שהרי בבמה אין טעון כ"ש³⁴ כמבואר במתנ' זבחים קי"ג א' והכא קבלו באגנות³⁵ וילפינן מזה [שם צ"ז ב'] דדם טעון קידוש כלי, ומ"מ לא נתקדש האי מזבח ומסתבר דלא היה לו קרן וכבש ויסוד כו' דמעכבין בבמה גדולה כדאמרין שם ק"ח ב' וצ"ע.

³¹ היינו שמוכח מסוגית הגמ' דכיון שלר"ע נתנו גם הפרטים בסיני לכן גם העולה שנעשתה בסיני כדינה נעשתה בהפשט וניתוח, ומוכח דנתינת הפרטים בסיני קודם שנכתבו היה בה גם ציווי לישראל לקיימם, ולעיל נסתפק החזו"א בזה לדעת ר"ע דאולי מה שנשנו בסיני הוא לצורך החיוב בהם דהיינו שאז נתחייבו וכאן מוכח שלא כן וזוהי כוונת דבריו.

ואולי יש לומר דבאמת כסברת החזו"א דלעיל דכתיבת ציווי התורה במקום שנכתבו היא לצורך צווי הקיום ובמקום שנתחייבו על שמירתם שם נכתבו, אלא שגבי מעשה העולה מוכח שאין זה כך שהרי הגמ' בחגיגה הק' מי איכא מידי דמעיקרא לא בעי הפשט וכו' והיינו שלא יכול להיות שינוי בצורת עשית מעשה העולה ולכן לר"ע שנצטוו עשו בהפשט וכו' ולר"י ע"כ שהיה עולת ראייה וא"כ ודאי שכאן מוכח שאם נאמרו פרטיה בסיני ע"כ שגם ציוויה כדי שלא לחלוק בין עולה דקודם לעולה דאח"כ משא"כ בשאר הדברים שיש לומר שרק בשעת כתיבתם נצטוו אף שנאמרו מקודם שאין ההכרח הנ"ל ולענ"ד לדברים אלו יש מקום בסברא.

³² היינו המזבח שבנה משה במעמד כריתת הברית.

³³ חדש לנו מרן פשט בסוגי' בחגיגה שכוונת הגמ' שם דב"ה סוברים להחמיר בחגיגה משום שהיתה קודם הדיבור הכוונה שהחמירו בה בזה שהתירו לעשותה בבמה. כלי שרת.

³⁵ עיין להלן סוף סי' ו' שהבאנו שכדברי החזו"א כאן שהוראת שעה היתה כתב הטו"א והק' דא"כ מנלן לר"י פליג והרי י"ל דבכלל ההוראת שעה היה לעשותה ללא הפשט וניתוח. וכתבנו שם שלפי דברי החזו"א כאן יתכן ישוב לקו' הטו"א ומשום שלא לכל הדינים היה נחשב במה וכמו לגבי כלי שרת אין זה במה ה"ה לגבי דין הפשט וניתוח, יעו"ש כל הדברים בהרחבה.

סימן א'

סדר מעמד קבלת התורה

הנה האריכה התורה בפרשיות יתרו ומשפטים וכן במשנה תורה, בסדר הדברים שהיו בין הקב"ה לישראל ובין ישראל למשה רבינו בזמן מעמד הר סיני. אלא שנחלקו רבותינו הראשונים בכמה מקומות בפרשיות אלו בכמה ענינים. ומחלוקות אלו שני נושאים יש בהם. א. ביאור עצם המאורעות הכתובים בתורה ולדוגמא האם שמעו ישראל מהקב"ה על עשרת הדברות וכן הפסוק משה ידבר והאלוקים יעננו בקול על מה נאמר. וספר הברית שכתב משה וקרא באזני ישראל, מה היה כתוב בו. ב. סדר המאורעות עצמם מתי ארעו, דיש כתובים שיש לפרשם שהיו באחד מב' זמנים ויש ראיות לכאן ולכאן ונחלקו רבותינו הראשונים שיש אומרים שהיה קודם מתן תורה ויש אומרים לאחר מתן תורה כפי שיבואר בעזה"י.

סדר המאורעות דקבלת התורה

ראשית יש לחלק סדר הזמנים שארעו בזמן קבלת התורה לו' חלקים שהם כתובים מפורש בתורה ואין חולק בהם. המאורע הראשון הוא ההקדמה למעמד הר סיני שאז אמר הקב"ה למשה את ההכנות והמצוות הפרטיות הנוגעות לאופן קבלת התורה ע"י עם ישראל ובו מתארת התורה המאורעות שנלוו למעמד הר סיני דהיינו הקולות והשופר וחרדת ההר וישראל. המאורע השני הוא מעמד הר סיני שירד הקב"ה על הר סיני והשמיע קולו עשרת הדברות לעיני כל ישראל. השלישי ירידת משה מן ההר אחר מתן תורה [שלכו"ע אמר הקב"ה למשה פס' י"ב בפרק כ"ד עלה אלי ההרה והיה שם, וא"כ ודאי שהיה משה למטה אחר מתן תורה] הרביעי עלית משה הראשונה להר סיני עליה אמר לו הקב"ה עלה אלי ההרה והיה שם ואתנה לך את לחת האבן וכו' ושהה שם ארבעים יום ולמד וקבל אל כל התורה כדי למסרה לישראל, וע"ז נאמר משה קבל תורה מסיני. החמישי ירידת משה מן ההר, ופרשת חטא העגל והמסתעף ממנה, שהיו שם עוד ארבעים יום, שעמד משה בתפילה לכפר על ישראל, הששי עלית משה בפעם השניה לקבל לחות השניים ושהה שם עוד ארבעים יום עד יוה"כ.

והנה חלוקת זמנים זו מוסכמת לכו"ע וכתובה מפורש במקרא, אמנם יש דברים שכתבה התורה שארעו באחד מזמנים אלו וכתבו הראשונים שנכתבו שלא במקומם.

והנה מרן זצ"ל בבואו לפרוס משנה ברורה בסדר המאורעות ובביאורם נקט ברוב הנושאים כשיטת הרמב"ן כפי שיבואר וטמן חדושי הדברים בקיצור לשונו. ולא גלה לן טעמו מדוע בחר לנקוט בשיטה זו ואפילו לא להזכיר דאיכא חולקים וכן האם יש הכרח להכרעתו מחמת איזה ראיות, כדרכו בהרבה מקומות. [עיין מש"כ לעייל הע' 4 מסברא דנפשאי בדרך אפשר להסביר טעמו] ועוד נראה שגם סדר הדברים שכתב מרן ע"פ שיטת הרמב"ן יש בו דברים שלענ"ד אינם מתישבים עם דברי הרמב"ן ונרחיב כאן מה שקצר בפנים ונשתדל בעז"ה לפרוס היריעה ולעמוד על רמזותיו כאשר יעזרנו ה' וזה החלי.

כדי להבין היטב נכתוב בקצרה סדר המאורעות כמות שהם כתובים מפורש בתורה.

סדר המקראות המדברים במעמד מתן תורה

תחילת פרשת יתרו [פרק י"ט] כותבת התורה הגעתם של בני ישראל להר סיני ועלית משה רבינו להר ושם הודיע לו הקב"ה שהגעתם להר סיני הוא לצורך כריתת הברית וכמש"כ האונקלוס שם "וקרבית יתכון לפולחני".

לאחר מכן הודיע הקב"ה למשה סדר ההכנה שיכינו ישראל עצמם קודם קבלתם את התורה וכן האיסורים שהיו מחמת השראת השכינה בהר. והודיע להם להיות מוכנים לעוד ג' ימים ואופן ההכנה דהיינו אל תגשו וכו'.

ביום השלישי בהיות הבוקר תחילת מעמד קבלת התורה קולות וברקים וקול שופר, וכן חרדת ההר מחמת שירד עליו ה' באש. וסימה התורה הפסוק משה ידבר והאלוקים יעננו בקול. וחזרת ההתראה של הקב"ה שלא לעלות בהר.

מעמד הר סיני שאמר הקב"ה לישראל עשרת הדברות ושמעו ישראל כולם מפי הגבורה כפי שיבואר להלן.

אחר גמר עשרת הדברות כתוב בסוף פרשת יתרו וכל העם שומעים את הקולות ואת הלפידים וכו' ויאמרו אל משה דבר אתה ונשמעה ואל ידבר עמנו אלוקים. וענם משה רבינו אל תיראו כי לבעבור נסות אתם וכו' ואז כתוב ויעמד העם מרחק ומשה נגש אל הערפל, ולא נתפרש בתורה על מה ולמה פחדו ישראל פן ימותו אחר שכבר נסתיים מעמד הר סיני. ומה ענם משה אל תיראו.

דברים אלו נשנו בחומש דברים דגם שם כתבה התורה דלאחר מתן תורה אמרו למשה שידבר הוא ולא ישמעו קול ה', ואע"פ שכתוב שם נוסח אחר לגמרי ושינוי בהרבה פרטים ממה שנאמר בחומש שמות, אמנם כן הוא הדרך בהרבה מקומות במשנה תורה שאין כתוב שם אותו לשון כמו בתורה, ולכן הסברא נותנת שתיאור הדברים שם הן הן אותם מה שכתבה התורה בפרשת יתרו אחר מתן תורה. ומה שהחסירה התורה בשמות השלימה בחומש דברים ומניה ומניה מחוורא שמעתתא, אמנם הרמב"ן עמד על חילוקי הדברים ולמד שאין כאן הוספת פרטים אלא סתירה גמורה ולכן למד שב' מאורעות שונים יש כאן כפי שנבאר להלן ברצות ה'.

אחר שכתבה התורה בקשת ישראל למשה שלא להוסיף לשמוע קול ה' וכו"ל, אמר הקב"ה למשה [סוף פרשת יתרו] כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם. לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב ... מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו ... ולא תעלה במעלות על מזבחי ... ואלה המשפטים אשר תשים בפניהם עד סיום דיני המשפטים והוסיף הקב"ה וצוה על המועדות שלוש רגלים וכו' והזהיר על עבודה זרה והודיעם שיוריש את ארץ ישראל והם ישבו בה וסיום כל דברי ה' שנאמרו באותו

מעמד הוא הפסוק "לא ישבו בארצך פן יחטאו אותך לי..." כל הדברים האלו נאמרו למשה רבינו בהר סיני לאמרם לבני ישראל אחר מתן תורה.³⁶

אחר כתיבת כל דברי התורה ששמע משה בסיני לאומרם לישראל, כותבת התורה שמשה בא וספר להם כל דברי ה' וכל המשפטים, דבפשטות הכוונה לפרשת משפטים, וענו לו ישראל שכל מה שדבר ה' נעשה. ומשה רבינו כתב כל הדברים האלה בספר הנקרא ספר הברית. למחרת השכים משה ובנה מזבח והקריב קרבנות והקריא להם כל הכתוב בספר הברית והזה עליהם מדם הקרבנות וסיים הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה, והיינו שמעמד זה שכתוב בתורה שהיה למחרת רדתו מההר היה כריתת הברית בין ישראל לקב"ה ועל זה אמרו חז"ל שנכסו לברית במילה טבילה והזאה, היינו הזאת הדמים שהיתה כאן.

לאחר סיום הדברים האלה כתבה התורה ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה והיה שם ואתנה לך את לחת הבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם. והם ארבעים יום ששהה משה רבינו בהר וקבל בהם את התורה כולה ועליהם נאמר משה קבל תורה מסיני. דאז נמסרה לו. וכללה התורה בפסוק זה כל חלקי התורה כמו שדרשו חז"ל התורה זו תורה שבכתב והמצוה היא המשנה וכו' וכן הביא הרמב"ם בהקדמתו ליד החזקה דהמצוה היינו תורה שבע"פ.

עד כאן סדר הדברים באותו סדר כפי שכתובים בתורה שבכתב. אלא שכאמור נחלקו רבותינו הראשונים ונקטו שחלק מהמאורעות שבכאן לא נכתבו כסדרם וכאמור מרן זצ"ל נקט ברוב הדברים בשיטת הרמב"ן ונכתוב דבריו ואגב גם תבואר שיטת רש"י.

אמירת דבר אתה עמנו מתי היתה

הנה ב' מאורעות בסדר הדברים הנ"ל עומדים ביסוד המחלוקת בין רש"י והרמב"ן וביאורם מתי ארעו וכן סידור הפסוקים לפי כל שיטה הוא העומד ביסוד הנידון דידן. הראשון הוא הדו"ד שהיה בין ישראל למשה ותביעתם שהוא ידבר עמם ולא הקב"ה פן ימותו. וכאמור לעיל פרשה זו נשנית בדברים ובשני המקומות כתובה היא אחר גמר מתן תורה. אלא שהרמב"ן עמד על כמה שינויים שמחתם לא נחה רוחו לומר שחזרת דברים יש כאן, ולכן חדש שב' מאורעות נפרדים מתוארים בתורה האחד בחומש שמות והוא היה קודם מתן תורה והשני בחומש דברים שבאמת היה אחר מתן תורה כפי שנכתב.

השינויים שעמד עליהם הרמב"ן הם שבחומש שמות כתוב שלא ידבר אלוקים ואילו בדברים שלא ידבר עוד משמע ששם כבר שמעו משא"כ כאן. בשמות כתבה התורה שאמר להם משה אל תיראו, ואילו בדברים לא ענה להם משה כלום ולעומת זאת הקב"ה אמר למשה הטיבו אשר דברו. ועוד בשמות מוזכר פחדם מקולות ואילו בדברים הדגש הוא שאינם רוצים לשמוע קול ה' שאמרו מי שמע קול אלוקים וחייה.

³⁶ וכמובן שיש לברר, מתי בדיוק אמרו ישראל דבריהם למשה שהרי אחרי דבריהם עוד מספרת התורה דברי ה' אל משה שהיה עוד בהיותו בהר, ודבר יתבאר בעז"ה להלן.

לכן כתב הרמב"ן שהמסופר בחומש שמות שאמרו דבר אתה עמנו וכו' היה קודם מתן תורה בשעה שקמו ישראל בבוקר יום הג' ונתיצבו בתחתית ההר ואז כתוב וירד ה' על ההר ויעל עשנו וכו' ויחרד כל ההר, וכתב הרמב"ן שהיה זה רעידת אדמה כפשוטה ונתחזק קול השופר מאד ונהפכו ציריהם עליהם אז פחדו שהולכים למות ואז ינועו ועמדו מרחוק והיינו שנסוגו אחור ממעמדם בתחתית ההר, ואמרו למשה שהוא ידבר הדברות ולא ישמעו דבר ה' כלל. ואז הרגיעם משה ואמר להם אל תיראו ואף שהסכימו לשמוע קול ה' עדין לא חזרו למקומם הראשון בתחתית ההר אלא נתיצבו מרחוק מחוץ לגבול ושם שמעו עשרת הדברות. וע"ז סיים הפסוק שם ומשה נגש אל הערפל, וכתב הרמב"ן וז"ל:

"כי כלם בתחתית ההר היו, לא בראשו ששם כבוד השם, אלא שמשה היה קרוב אל מקום הערפל, והם עמדו מרחוק בשעת הדברות, כאשר פירשתי"

והרי הוכחה נוספת שפרשה זו דחומש שמות קודם מתן תורה נאמרה וב' פרשיות היו כאן שהרי לא יתכן לומר נגש אל הערפל אחר מתן תורה ודו"ק.

ולאחר גמר עשרת הדברות היה דו"ד נוסף בין ישראל למשה, והתורה כתבתו בחומש דברים, ואילו בשמות לא הזכירה התורה כלל דברים אלו כדי לא להפסיק בכתיבת רצף דברי התורה שאמר הקב"ה למשה אחר עשרת הדברות [רמב"ן] דהיינו סוף פרשת יתרו ופרשת משפטים וכו'. ובחומש דברים שלא נכתבו דברי ה' דאחר מתן תורה, ספרה התורה שאחר שירד משה מההר נגשו אליו ראשי השבטים והזקנים ואמרו לו "קרב אתה ושמע וכו' וכתב הרמב"ן שסברו שאת כל התורה כולה ישמעו מפי הגבורה ולא רק עשרת הדברות³⁷, ואמרו למשה שהוא יאמר להם את דברי ה' והם מוכנים לשמוע בקולו ולקבל דבריו שכן אמר לו ה'. ועל טענה זו באמת באה תשובת הקב"ה בעצמו שאמר למשה הטיבו אשר דברו, ופירש הרמב"ן שכן היה החפץ לפניו שלא ישמיעם רק עשרת הדברות ולא כל התורה והיה הטבת הדברים שאמר ה'.

מחלוקת התנאים עם כל הדברות מפי הגבורה

והנה במדרש חזית נחלקו ריב"ל ורבנן האם שמעו ישראל כל עשרת הדברות מהקב"ה או רק ב' דברות הראשונות ועיין מה שהארכנן בביאור מדרש זה להלן סי' ג'. אמנם הנוגע לדידן דבתוה"ד שם הביא ר"י דמן סכנין ראייה לדעת רבנן דכל הדברות אמרן הקב"ה וז"ל:

"ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי טעמון דרבנן אחר כל הדברות כתיב דבר אתה עמנו ונשמעה"

והיינו דלמד ר"י דמן סכנין דיש להביא ראייה מהכתוב שכל הדברות נאמרו ע"י הקב"ה שהרי מיד בסיום עשרת הדברות אמרו ישראל למשה דבר אתה עמנו ולא אלקים וכו'.

³⁷ וסברתם היה דכן ראוי שהוא שישמעו ישראל בעצמם התורה מהקב"ה ולא ע"י שליח שהרי זה נותן מקום להכחשה וכפי שבאמת הוצרך הקב"ה להבטיח למשה ובך יאמינו לעולם והאריך הרמב"ם פ"ח מיסוה"ת בבירור ענין זה.

ומוכח דעד הנה שמעו ישראל דברי ה'. והנה הביא המדרש הפסוק דפרשת יתרו וכתב דאחר עשרת הדברות נאמר, וכל דברי מדרש זה הביא הרמב"ן בעצמו בהשג' לספר המצות שורש א'. והם דברים מפורשים שלא כשיטתו דפרשה זו קודם מתן תורה נאמרה.

אלא שהמדרש שם הק' דמה יענה לראיה זו ריב"ל, וכתב שם המדרש וז"ל:

"מה עבד לה ר' יהושע בן לוי פליג שאין מוקדם ומאוחר בתורה או אינו מדבר דבר עמנו ונשמעה אלא לאחר שנים ושלשה דברות"

והיינו דלשיטת ריב"ל אין מוקדם וכו' וא"כ פסוק זה אחר שנים ושלשה דברות נאמר. והיינו דבאמת אחר ב' דברות טענו ישראל למשה דבר אתה ובאמת נענה לבקשתם וזהו שיתר ח' הדברות משה אמרם ולא הקב"ה. והרי לן שעצם דברי הרמב"ן שפרשה זו אינה במקומה כבר מצאנו במדרש אמנם באופן מחודש שאינו כדעת הרמב"ן והוא שנאמר ע"י ישראל באמצע עשרת הדברות והוא ודאי אינו דברי הרמב"ן עצמו. זאת ועוד שהרי הרמב"ן עצמו כפי שנתבאר לעיל בפנים, הוא מרא דמשעתתא דכל הדברות נאמרו מפי הגבורה וכדעת חכמים וא"כ לשיטתם הרי הפסוק במקומו עומד, ואילו הוא גם כתב פרשה זו אינה במקומה, סוף דבר דברי הרמב"ן בפירושו ודאי אינם הולכים בקנה אחד עם דברי חז"ל במדרש חזית. וכבר הארכנו בביאור דברים אלו להלן סי' ג' קחנו משם.

מעמד כריתת הברית מתי היה

ובטרם נשלים ביאור שיטת הרמב"ן בענין זה יש להביא גם הענין השני בו נחלקו רש"י והרמב"ן בביאור סדר הדברים שהוא נצרך ממש לצורך הסידור המלא של המאורעות וזה החלי בעז"ה.

כבר הראינו לדעת דאחר גמר עשרת הדברות אמר הקב"ה למשה כמה פרשיות של תורה ובתוכם פרשת משפטים, ותחילת אמירת פרשיות אלו מתחילה בפסוק אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם. לאחר הדברים האלה סיפרה התורה שמשה ספר הדברים לישראל וכתר הברית בין עם ישראל לקב"ה. וכאמור לפי סדר הכתוב הוא הסיום של מעמד קבלת התורה. אמנם רש"י כתב בתחילת הפרשה שם וז"ל:

"פרשה זו נאמרה קודם עשרת הדברות ובד' בסיון נאמר לו עלה"

וסובר רש"י שאין מוקדם ומאוחר בתורה ואע"פ שנכתבה פרשה זו של כריתת הברית אחר מתן תורה, זמנה קדום למתן תורה ובד' בסיון היה, וטעמו של רש"י - כתבו המפרשים - דהתורה כותבת כאן "ואל משה אמר עלה אל ה'..." ומשמע שהוא תיאור מה שכבר אירע ולא שיש כאן אמירה חדשה, דא"כ הו"ל לתורה לכתוב ויאמר ה' אל משה, ועוד כתבו שלמד רש"י ממה שכתוב "ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים..." ולא נתפרש מה הכוונה כל דברי ה' ולמד רש"י שהכוונה למצות פרישה והגבלה דנאמרו קודם מתן תורה וע"כ שפרשה זו אינה במקומה. ולשיטתו צריך לומר שמה שכתוב כאן את כל המשפטים, אין הכוונה לפרשת משפטים שעדיין לא נאמרה, הכוונה לז' מצות בני נח ומצות שנצטוו במרה. ועוד יש לבאר לפי שיטתו,

דמה שכתב משה בספר כל דברי ה', מתיחס רק לדברי ה' שהיו בידם קודם מתן תורה ולכן כתב רש"י שבספר הברית היה כתוב מבראשית עד מצוות מרה.

ועולה לפירושו שמעמד כריתת הברית היה קודם מתן תורה בתחילת ג' ימי ההגבלה דאז בנה המזבח והזה עליהם הדם, ויש שהוכיחו כדבריו דאל"כ קבלו התורה ללא הזאה והרי זה מעכב בגירות ואכמ"ל בזה.

אמנם הרמב"ן חלק על רש"י וכתב וז"ל:

"ואין הפרשיות באות כסדרן ולא כמשמען כלל. ועוד כתיב (להלן בפסוק ג) ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים, שהם המשפטים האלה הכתובים למעלה, שאמר בהם (לעיל כא א) ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, כי איננו נכון שיהיה על המשפטים שנצטוו בני נח ושנאמרו להם במרה שכבר שמעו וידעו אותם. ולא יאמר "ויספר" אלא בחדשות אשר יגיד"

סובר הרמב"ן שהפסוקים על מקומם עומדים וסדר כריתת הברית היה לאחר מתן תורה כפי שמופיע בתורה שבכתב ודייק שיטתו מהא שכתבה תורה ויספר לעם את כל דברי ה' ואת המשפטים, שהכוונה בלשון סיפור הוא הודעת דברים שלא ידעו עד הנה, וע"כ שמתחילת משה אחר מתן תורה והודיע את ישראל אל כל דברי ה' דהיינו סיום פרשת יתרו שאמר ה' אתם ראיתם ... וכן לא תעשון אתי אלהי כסף וכו' ואת כל המשפטים דהיינו כפשוטו פרשת משפטים עד הסיום, וכל זה ספר משה לישראל, וכתב בספר הברית.

וסיום הפרשה כתבה התורה "ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה..." ולרש"י דיבור זה אינו המשך למה שנאמר קודם לכן שהרי כל הכתוב לפני זה היה קודם מתן תורה, אלא עכשיו חוזרת התורה לומר שאחר גמר מעמד עשרת הדברות אמר הקב"ה למשה עלה אלי וכו' ולא נתבאר כ"כ לרש"י מדוע היה למטה והרי אין לנו תיאור שירד משה מההר לאחר שמיעת עשרת הדברות. אמנם להרמב"ן הדברים כסדרם שאחר גמר עשית הברית וההזאה וקריאת ספר התורה אמר הקב"ה למשה שיחזור ויעלה להר ושם יתן לו התורה אלא שנתקשה הרמב"ן לשיטתו מדוע חזרה התורה וכתב ויאמר ה' אל משה עלה אלי וכו' אחר שכבר כתבה התורה תחילת מעמד הברית שאמר הקב"ה למשה עלה אל ה' וא"כ חזרה יש כאן, וכתב הרמב"ן שאה"נ וחזרה התורה כאן מה שנאמר לו אמש לעלות אל ההר. וברבינו בחיי שיטה ג' שגם מימרא זו שכתוב כאן, קודם מתן תורה נאמרה ולשיטתו כל האמור כאן בסיום מעמד הר סיני אינו במקומו, ושום דבר לא אירע לאחר שמיעת עשרת הדברות³⁸ ודו"ק.

³⁸ וחזינן דהגם דרש"י הוא מרא דשמעתתא שפרשית הברית קודם מתן תורה נאמרה, בכל אופן פירש דמימרא זאת במקומה, ויל"ע מדוע לא ניחא ליה לפרש כרבינו בחיי, וכתב הרא"מ שהקב"ה אמר ואתנה לך את הלוחות, ואם היה קודם מתן תורה עדין לא נכתבו הלוחות ודו"ק.

מעתה נחזור לסידור המאורעות, הנה בענין זה יש לעשות סדר במה שלא נתפרש להדיא ויש בזה כמה חדושים בסידור הרמב"ן ובאופן שהביאם החזו"א והריני פורטם.

סדר המאורעות דאחר מתן תורה לשיטת הרמב"ן

הנה מה שנוגע לסדר הדברים שקודם מתן תורה כתבנום לעיל בשיטת הרמב"ן היאך ומתי אירעו קודם שמיעת ישראל עשרת הדברות. אמנם בסדר הדברים שלאחר מתן תורה יש מבוכה וזאת בגלל שלהרמב"ן ב' דברים ארעו אחר מתן תורה. א. דו"ד בין זקני ישראל למשה שהוא ילמדם שאר דברי התורה וכו"ל, וע"ז היתה תשובה מאת ה' היטיבו אשר דברו, וכמובן שצריכים לידע מתי נאמרה תשובה זו והרי משה כבר ירד מההר. וב. מעמד כריתת הברית שלשיטת הרמב"ן גם היה אחר ירידת משה מן ההר שיש לידע היכן משתלבים דברי הזקנים ותשובת ה' עם כריתת הברית.

ורבינו הרמב"ן לא הניח לך לפתור ענין זה ופרס בפירושו כל הענין כשמלה ואלו תורף דבריו בשמות פ"כד פ"ג על מה שאמרה תורה "ויבא משה ויספר לעם..." שהוא ההקדמה למעמד כריתת הברית והיינו שאמר להם כל דברי התורה שנמסרו לו בסיני לאומרם להם כתב רבינו וז"ל:

"... וכאשר נפרד משה ממקומו והחל לבא אל העם קרבו אליו כל ראשי שבטיהם וזקניהם אל מקום מעמד הכהנים הנגשים אל ה', ואמרו לו ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה הזאת קרב אתה ושמע וגו' כי היו סבורים שידבר להם השם הנכבד כל המצות כאשר דבר להם עשרת הדברים, ומשה בא עמהם אל מקום העם וספר לכלם את כל דברי ה', והם אמרו נעשה כל דברי ה' אשר צוה אותנו בעשרת הדברות ונשמע לקולך לכל אשר צוית או תצוה בשמו יתעלה. וכאשר חזר משה אחרי כן ועלה אל קצה ההר עם הזקנים כאשר צוה אותו אלהים אז אמר לו השם פעם אחרת עלה אלי ההרה והיה שם. ובעת הזאת הודיעו שמעתי את קול דברי העם הזה אשר דברו אליך הטיבו אשר דברו, וצוהו לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי ואדברה אליך את כל המצוה והחוקים והמשפטים אשר תלמדם. זהו שאמר בכאן ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה, כי לך לבדך אתן את התורה והמצוה אשר תלמדם ועשו אותה כאשר נדרו לעשות"

הנה משה היה בעומדו אל הערפל בזמן שמיעת עשרת הדברות, וכתב הרמב"ן שהיה זה קרוב לראש ההר שלא בתוך הערפל. ואחר שאמר הקב"ה כל עשרת הדברות וכפי שיטתו שכולם מפי הגבורה שמענו וכו"ל, אמר לו הקב"ה פרשת אתם ראיתם וכל המסתעף ושם נצטוה כנ"ל לכתוב על ספר ולכרות ברית עם ישראל ושאר שיגמור סדר הדברים יחזור ויעלה להר ושם יתן לו לוחות האבן והמצוה. וירד משה ונתקרב למקום שהיו שם הכהנים הנגשים אל ה', ושם במעמד זה היה שיח הדברים בינו ובין זקני ישראל וכו"ל שחשבו שכל התורה ישמעו מפי הקב"ה ואמרו לו שמוכנים הם לשמוע ולקבל הדברים ממנו. ובמעמד זה לא נאמרה תשובת הקב"ה למשה, שהרי לא היה אז במחיצת ה' בהר, אלא שהמשיך לילך למחנה ישראל ושם ספר להם דברי ה' ולמחרת היתה כריתת הברית ואז קיים הציווי של ה' וחזר ועלה להר. ושם אמר לו

ה' תשובתו על דברי הזקנים הטיבו אשר דברו ובאמת כן היתה כוונתי ואתה פה עמד עמדי ואתנה לך וכו' ושהה מ' יום בהר וקבל התורה. כן הוא סידור הדברים איך שכתוב בדברי הרמב"ן שלפנינו.

דברי החזו"א בשיטת הרמב"ן בהנ"ל

אלא שבלמדי דברים אלו חזרתי ונסתכלתי במה שסדר מרן החזו"א סדר הדברים אליבא דשיטת הרמב"ן ונתפלאתי עד מאד שכתב מרן זצוק"ל וז"ל:

" ואחר עשרת הדברים ירד משה, ואז אמרו לו, הן הראנו ד' וגו' [דברים ה' כ"א], כי חשבו כי ישמעו גם בשאר המצות את קול ד' ואמר ד' הטיבו כל אשר דברו וגו', כי כן היה מחשבה לפניו ית' ובאותו יום שב משה אל הערפל, ואמר לו ד' כה תאמר וגו' אתם ראיתם וגו' "

כתב החזו"א דירד משה מהר עוד קודם שהיה לו הדיבור של אתם ראיתם מן השמים ואז אמרו לו הזקנים דבר אתה עמנו וכו' ובאותו מעמד ענה לו ה' הטיבו וכו' ובאותו יום שב אל הערפל דהיינו שחזר לקב"ה ואז אמר לו ה' אתם ראיתם וכו' והיינו שהפך החזו"א סדר הדברים הכתובים ברמב"ן וכתב שתשו' ה' על דברי הזקנים הטיבו אשר דברו, היתה קודם אמירת פרשת משפטים וסדר כריתת הברית וכל הרואה יראה שהוא ממש שלא כדברי הרמב"ן ופלא בעיני דאפילו אם מסיבה כל שהיא לא היה נח למרן החזו"א לקבל פירוש הרמב"ן לא העיר שדבריו הם שיטה בפני עצמה, ומה עוד דהיכן ירידה זו רמוזה ששם היה הדו"ד וששב משה אל הערפל וכל דברים אלו לא נכתבו בכלל בתורה ואיני מבין מדוע למד כן החזו"א.

אחר כתבי הדברים הללו שוב ראתה עיני שבאמת בספרי הרמב"ן יש כמה גי' וכל הדברים שהעתיקתי הם הדפוסים הרגילים הנמצאים תחת ידי הלומדים. אבל איכא גי' שכתבו אחרת [עיי' מהד' מוה"ק להרב ח"ד שוועל וכן גם בהוצאת מק"ג מהדו' עוז והדר] שהעתיקו גי' אחרת ושם נתפרש ע"ד דברי החזו"א ושלא כדברי הרמב"ן שלפנינו. ואיני יודע אם היה גי' זו לפני מרן והכריע כמותה או שמסברא דנפשיה כתב. וגם עצם העמדת הדברים באופן זה יש בה מקום עיון במה שכתב שמשה שב אל הערפל שכל זה לא כתוב בתורה ואיני יודע מהיכן למד זאת ואם פירש כך הפסוק בסוף פרשת יתרו, ולפז"ר זה ודאי לא שיטת הרמב"ן שכל הכתוב שם קודם מתן תורה, וה' יאיר עיני בתורתו.

סימן ב'

דברי מרן הרי"ז הלוי בסדר הדברים דקודם מתן תורה

כבר הראנו לדעת המחלוקת הגדולה בענין מעמד הברית שבין עם ישראל לקב"ה, מתי אירע אם קודם מתן תורה כשיטת רש"י או אחריה כדברי הרמב"ן וכן גם הארכנו במה שיוצא ממחלוקת זו אלו דברים היו חלק מספר הברית וביאור סדר דברי ה' אל משה הכל כפי שנתבאר בעז"ה לעיל סי' א'.

וראיתי בחדושי מרן הרי"ז הלוי עה"ת פרשת משפטים שפרס מהלך נפלא כדרך בית מדרשו להסביר כל פרשיות אלו ומדוע חלקתם התורה לשנים. ומכיון ששמתי על לבי החידושים שנתחדשו בביאורו וכן הדברים הנוגעים לחלק ממה שנתבאר לעיל אמרתי אזכה בזה גם לאחרים הן בהבאת משנת מרן זצ"ל והן במה שיש לדון בדבריו וזה החלי בעז"ה.

יסוד הדברים שבא לישיב שם היא שיטת רש"י שהבאנו לעיל שנקט שכל פרשת "ואל משה אמר עלה אלי וכו' וכן כל הדברים שבאים אחריה דהיינו מעמד כריתת הברית וספר הברית, כל אלו קודם מתן תורה היו, ובארנו שחילו של רש"י פשטות לשון התורה ואל משה אמר דמשמע שהוא תיאור של מה שכבר היה.

ויוצא איפה שב' מאורעות קדמו למתן תורה אחד הוא התיאור של התורה בפרשת יתרו דבחודש השלישי באו מדבר סיני ויחן שם ישראל וכל הדו"ד שאמר הקב"ה למשה לומר לישראל והקולות והאש. ועוד היה שם מאורע של כריתת הברית שהיה ביום ד' בחודש והקריבו קרבנות והזו הדם וקראו ספר הברית. ומכיון שכן תימה גדולה היא, מדוע חלקה התורה לתרתי פרשיות אלו והפרידה בין הדברים מה שהיתה צריכה לכתוב כאחד.

הסבר הגרי"ז דב' ענינים היו בשעת קבלת התורה

וכתב ע"ז הגרי"ז שם ונעתיק תמצית לשונו:

"נראה משום דבאמת שני דברים נפרדים היו שם הא' מעמד הר סיני וקבלת התורה. ושנית שנכנסו לברית וכדאיתא במכילתא פ' יתרו כיון שראה שקבלו עליהן נטל הדם וזרק על העם א"ל הרי אתם קשורים ענובים ותפוסים מחר בואו וקבלו עליהם את כל המצוות ע"כ.. וגם לדורות איכא אזהרה מיוחדת שלא לשכוח מעמד הר סיני כדכתיב פן תשכח את הדברים וכו' וכל הנאמר בפ' בחדש השלישי כ"ז הוא במעמד הר סיני ונאמרה בה אזהרה זו שלא נשכח אותה. והכא בפ' משפטים מדבר מענין כניסתם לברית, ולמדין אנו ממנה לדורות לענין גירות וכו' "

הנה יסוד דברי הרי"ז דסיבת הפרדת התורה הפרשיות משום שיש כאן ב' סוגי מאורעות שאע"פ שקדמו למתן תורה אמנם אינם מהות אחת, והיינו שיש מעמד הר סיני שהוא כל הנוגע לקבלת התורה, ויש כריתת הברית שהוא לא עצם קבלת התורה אלא דין גירות ותנאי שע"י זה יוכלו ישראל לקבל את התורה. ויש נפק"מ גם לדינא

בין מה שקשור לעצם מתן תורה ומה שהוא רק כריתת הברית והיינו דהלאו שנצטוינו לא לשכח כל הדברים אשר ראו עינינו והיינו שצריך לזכור מעמד קבלת התורה אינו שייך למעמד כריתת הברית אלא רק להדברים שהיו עצם מעמד קבלת התורה ולכן הפרידה התורה בין הדברים שקשורים לקבלת התורה ובין כל המעשים שהם חלק מכריתת הברית וכתבתם בב' פרשיות נפרדות.

וכיון שכן כתב מרן הרי"ז שם כמה חילוקים בין ב' הפרשיות הנוגעות לדברים שאמר משה לבני ישראל וכן תשובת ישראל למשה. והחילוק שמדגיש ביותר חלוקה זו היא תשובת ישראל לדברי משה שביתרו כתוב שאמרו כל אשר דב' ה' נעשה ובמשפטים ששם מתוארת הברית כתוב שענו ישראל נעשה ונשמע, ופרושו נקבל ומשום ששם איירי לגבי עשית הברית עם הקב"ה, וברית צריך לקבל משא"כ התורה צריכים לעשות. ותורת האמת שבדברים אלו אינה זקוקה להסכמה כלל.

שיטת הגרי"ז המחודשת בענין אמירת פרשת משפטים

והוסיף עוד שם וכתב הדברים הבאים ועליהם ברצונינו לדון וז"ל:

"והנה בפ' יתרו כתיב רק שמשה הגיד לעם את דברי ה' והכא כתיב ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים ועיין במפרשים שזה קאי על פרשת ואלה המשפטים שנאמרה מתחלה שם, והיינו דמשה בהעלותו להר סיני נצטוה לאמר לעם דברים ומשפטים והדברים הם שנאמרו בפ' יתרו כה תאמר וכו' דמסיים בה אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל והמשפטים הם פרשת משפטים כולה [וי"ל דזהו פירושא דואלה המשפטים מוסב על אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל וע"ז מסיים ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם כי אין לזה המשך עם פרשת מזבח אדמה שנאמרה לאחר מ"ת] והמשפטים הוצרכו רק לקבלת הברית שצריך לאמר מקצת מצות קלות וכו' אבל בשביל קבלת התורה לא היה צורך רק באמירת הדברים של כה תאמר וכו' לבד ולהכי בפ' יתרו שמדבר מענין קבלת התורה כתיב רק וישם לפניהם את כל הדברים האלה דהיינו פ' כה תאמר אבל הכא שמדבר מענין כניסתם לברית כתיב גם המשפטים..."

כמה חדושים חדש הגרי"ז בביאור פשט הפסוקים הנוגעים לסוגיות שאנו עומדים בהם. בסוף פרשת משפטים פרשת ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים דביאור פסוק זה נתון למחלוקת רש"י והרמב"ן כמו שנתבאר בארוכה לעיל, כתב כאן הגרי"ז שדברי ה' קאי על מה שאמרה תורה ריש פרשת יתרו אלה הדברים אשר תשים בפניהם, ואת המשפטים קאי על פרשת משפטים. והכתוב מתאר כאן את דברי משה המתייחסים לב' הפרשיות הנ"ל, היינו דברי ה' שהם נוגעים לעצם מתן תורה כמבואר לעיל, ופרשת משפטים שנוגעת למעמד כריתת הברית, והיינו שהוא חלק ממעשה הגירות של ישראל ונתקיים בזה דין של מודיעים מקצת מצות. עכ"ד.

ובהיות שהגרי"ז כל דבריו שם באים לבאר שיטת רש"י שפרשה זו אינה במקומה וקודם מתן תורה היתה לכן גם כל מה שאמר משה לישראל קודם מתן תורה היה ולכן צירף מרן ב' דברים אלו באותו פסוק דהיינו שכתבה התורה סוף משפטים בפסוק אחד

ב' סוגי הדברים שאמר הקב"ה לישראל גם הנוגעים למתן תורה וגם אלו השייכים לכריתת הברית.

חשבון שיטת הגרי"ז עם מה שנתבאר לעיל

והנה כל הרואה תמה למקרא דברים אלו וכדי להבין ענין זה לאשורו נחזור על הראשונות בקצרה מה שנתבאר לעיל סי' א' בארוכה. הנה בשיטת רש"י דפרשה זו של ויבא משה קודם מתן תורה נאמרה סדר הדברים דקודם מתן תורה היה שבאחד בחודש באו מדבר סיני ויחן שם ישראל וכו' ואז כתוב ומשה עלה אל האלוקים וכתב שם רש"י ביום השני דהיינו ב' סיון ואז נאמר לו אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל ובהמשך חזר משה ואמר דברים אלו לעם ועליהם היתה התשובה נעשה וכמש"כ מרן לעיל. אמנם פרשת ויבא משה שגם היא היתה קודם מתן תורה כתב רש"י שבד' סיון היתה דהיינו אחר תחילת מעמד הר סיני שאמרה התורה ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר דאז אמר לו הקב"ה למשה עלה וכו' וכשירד החל – לשיטת רש"י – מעמד כריתת הברית שתחלתו הפסוק ויספר לעם את כל דברי ה' ואת המשפטים. וכתב שם רש"י באור פסוק זה וז"ל:

“את כל דברי ה' - מצות פרישה והגבלה. ואת כל המשפטים - שבע מצות שנצטוו בני נח. ושבת וכבוד אב ואם ופרה אדומה ודינין שניתנו להם במרה”

וכל דברי רש"י כאן באו בדקדוק לשיטתו דכיון שעליה זו של משה בד' סיון היתה הרי מחד עדין לא נאמרה פרשת משפטים דהיא אחר מתן תורה נאמרה ומאידך אמירת אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים וכו' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וכו' כבר אמר משה לישראל קודם ג' ימי ההגבלה, לכן פירש רש"י כאן דדברי ה' הם מצות ההגבלה הכתובה בתורה אחר תחילת ג' ימים והמשפטים [דהיינו הודעת מקצת מצות כדברי הגרי"ז] הם ז' מצות וכן מצוות דמרה שבהם נצטוו עוד קודם מתן תורה עכת"ד רש"י.

ומעתה כל מה שכתב כאן הגרי"ז איני יודע היאך לפרשו. דאיך יבוא לבאר שיטת רש"י מחד ומאידך הסביר דאמר משה לישראל קודם מתן תורה פרשת משפטים. ומה שהביא משם המפרשים שביאור הפסוק את כל המשפטים הכוונה לפרשת משפטים, מסתבר דמי שפרש כן למד סדר הפרשיות ככתבם וכשיטת הרמב"ן דאחר מתן תורה ספר משה דברים אלו, ובודאי שלפי זה קאי על פרשת משפטים, אבל בשיטת רש"י שבו אנו עוסקים מאן דכר שמיה. והחדוש העולה על כולנה הוא מש"כ די"ל דפירוש ואלה המשפטים מוסב על אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל, ולפי זה כל פרשת משפטים אינה במקומה כלל והיא מוצאת מכלל כל דברי התורה שכתובים לפניה ואחריה ובתוך דברי ה' הנאמרים למשה בהר סיני המתחילים בפסוק אתם ראיתם כי מן השמים, כתבה התורה דברים שנאמרו עוד קודם מתן תורה.

ובאמת שכבר נמצא בחז"ל דברים מפורשים שפרשת ואלה המשפטים אחר עשרת הדברות נאמרה שכתוב “ואלה” מוסיף על הראשונות מה העליונים מסיני אף אלו מסיני וזו גם כונת רש"י ריש פרשת משפטים שאמר הראשונים מסיני דהיינו עשרת הדברות.

באור דברי רש"י בסוגי גיטין ד"לפניהם" דמשפטים קאי אזקנים

עוד מצאנו בגמ' גיטין פח: הדרש הידוע על הפסוק אשר תשים לפנים ולא לפני עובד כוכבים. והסביר שם רש"י אופן הדרשא על מי כוונת התורה באומרה לפנים וז"ל:

"קאי אשבעים זקנים שעלו עמו להר קודם מתן תורה כדכתיב (שמות כד) ואל משה אמר עלה וגו' ואף על פי שנכתבה פרשה זו לאחר מ"ת קודם מתן תורה נאמרה ונבנה המזבח והעלו העולה והשלמים ובאותו דם נכנסו לברית"

והנה היה יכול לעלות על דעת הלומד שרש"י כתב כאן להדיא כדברי הגרי"ז דפרשה זו קודם מתן תורה נאמרה וכו' אמנם פשוט שאין זה הביאור בדברי רש"י כאשר יראה הלומד הדברים לאשורם, וכל כוונת רש"י כאן להסביר דעלית הזקנים הכתובה אחר מתן תורה היתה עוד קודם מתן תורה והיא שיטתו הברורה בפירוש החומש שפרשת ואל משה אמר דסוף משפטים קודם מתן תורה נאמרה, וכיון שכן בשעשה שאמר הקב"ה למשה פרשת משפטים שהיא ודאי אחר מתן תורה נאמרה והיא המשך לאמירת הקב"ה אתם ראיתם, כבר היו הזקנים עומדים בהר סיני ולכן יוצדק לומר ואלה המשפטים אשר תשים בפניהם היינו בפני הזקנים שהם השופטים ולא בפני ערכאות ופשוט שזו כוונת רש"י, אחר שלהדיא ראינו שכתב שפרשת משפטים אחר עשרת הדברות נאמרה.

דברי הנצי"ב כדברי הגרי"ז

אמנם מצאתי להדיא כדברי הגרי"ז בדברי זקנו הנצי"ב בפירוש העמק דבר עה"ת שכתב שם וז"ל:

"... אמנם בדבר סדר הפרשיות נראה דפרשת 'ואלה המשפטים' גם כן נאמרה לפני עשרת הדברות ומשום הכי אמר משה 'ומי בעל דברים יגש אליהם' שכבר למדו אהרן וחור תורת המשפטים והא דכתיב הכא אחר פרשת עשרת הדברות הוא כדי להסמיך ענין המשפטים למזבח אדמה תעשה לי וכן דרך התורה לשנות הסדר בשביל סמיכות הענינים..."

הרי בעצם החידוש דפרשת 'ואלה המשפטים' קודם מתן תורה נאמרה קדמו כבר הנצי"ב אמנם הכרחו משום הפסוק מי בעל דברים דמשמע שכבר ידעו תורת המשפטים, ודבר בעיני דבר תימה גדול שהרי גם שיטת רש"י שהקדים פרשת ויבא משה קודם מתן תורה אמנם מפסוק י"ב והלאה שכתוב שם ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה וכו' ושם אמר משה מי בעל דברים וכו' אחר מתן תורה היה וכמ"כ שם רש"י להדיא פסוק י"ב וא"כ מה קשה לומר דכבר שמע משה פרשת משפטים בהר סיני וכשירד אמרה לאהרן וחור וכו' ואם קוצר הזמן הוא הקושי שבכאן איני יודע מה פתר בהקדמו לקודם מתן תורה וכי מתי אז היה זמן ללמוד כל הדינים. וה' יאיר עינינו בתורתו.

סימן ג'

ביאור דברי הרמב"ם בענין שמיעת עם ישראל קול ה' מדבר אל משה

כתב הרמב"ם פ"ח מהלכות יסוה"ת הל' א' וז"ל:

"משה רבינו לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה וכו' ובמה האמינו בו במעמד הר סיני שעניינו ראו ולא זר ואזנינו שמעו ולא אחר האש והקולות והלפידים והוא נגש אל הערפל והקול מדבר אליו ואנו שומעים משה משה לך אמור להן כך וכך, וכן הוא אומר פנים בפנים דבר ה' עמכם..."

דברי הרמב"ם מפורסמים וידועים דמעמד הר סיני הוא יסוד כל האמונה בתורה מן השמים ובנבואת משה רבינו וזאת בגלל ששם ענינו ראו ולא זר את נבואתו של משה רבינו וכן ראייה זו היא אמונה שאין בה דופי כפי שהאריך רבינו שם בלשונו הזהב, וכבר כתב בעל המשך חכמה בפתיחה לספר שמות על דברים אלו שברוח הקודש אמרן בלי ספק.

ואנן נדבר בדברי הרמב"ם הנוגעים לנושא שאנו עוסקים בו. דהנה כתב הרמב"ם בתוה"ד דהיאך ראו ישראל בחוש נבואת משה דשמעו הקול מדבר אליו ושהקב"ה אומר לו משה משה לך אמור להן כך וכך. ודברים אלו ע"פ פשוטם תמוהין דנראה ששמעו ישראל דברים שאמר הקב"ה למשה כדי שיאמרן לישראל, ויש לידע על מה נסובה כוונת הרמב"ם דאלו דברים שמעו ישראל שאמר הקב"ה למשה לאמר להם.

והיה מתבקש לאמר דדברים אלו שנתבקש משה לומר לישראל הכוונה על אותם דברים שהזהירם קודם מתן תורה וכמו שכתוב מפורש בתורה לך רד העד בעם וכן לך אל העם וקדשתם, שאלו דברים שאמר הקב"ה למשה לומר לישראל.

אמנם פירוש זה ברמב"ם אינו נראה כלל, שהרי כל דברי הרמב"ם נסובים על עצם מעמד מתן תורה דהיינו שמיעת עשרת הדברות, וזהו שאומר שענינו ראו האש והקולות והוא נגש והקול מדבר וכו' שכל דברים אלו הם תיאור של מעמד עשרת הדברות, ועל כולנה שאחר שפירט הרמב"ם כל הדברים שראו ישראל [ובתוכם הקול מדבר וכו'] סיים הרמב"ם וכן הוא אומר פנים בפנים דבר ה' וכו' שזה ודאי תיאור של מתן תורה בעצמו, וא"כ נראה שגם דבור הקול עליו דבר הרמב"ם הינו קול ששמעו בעצם מעמד הר סיני ולא במה שנתלווה אליו.

וגם מסברא נראה שכוונת הרמב"ם על עשרת הדברות עצמם שהרי יסוד אמונת ישראל הוא מתן תורה עצמו ולא הציווים הפרטים שנאמרו באותו מעמד לגבי הגבלת ההר וכו' ולכן ראית ישראל עצם מתן תורה ע"י משה רבינו זה גופא יסוד האמונה.

אלא שדברים אלו מביאים לידי תמיהה גדולה, דא"כ יוצא שאמירת עשרת הדברות ע"י הקב"ה היתה באופן שאמר למשה לך אמור להם כך וכך, והיינו שאמר הקב"ה למשה כל עשרת הדברות כדי שהוא יאמר להם, ויש להבין מנין לקח הרמב"ם דבר זה.

הסבר דברי הרמב"ם דכוונתו על עשרת הדברות

ונלע"ד בדחילו ורחימו, דאולי מקור דברי הרמב"ם הפסוק משה ידבר והאלוקים יענו בקול, והיינו לפי דרשת חז"ל שלמדו שמשה היה כמתרגם דברי ה' לישראל, וא"כ היתה אמירת הדברים ע"י הקב"ה למשה [וע"ד הרמב"ן שלא הבינו ישראל דברי ה' אע"פ ששמעו הדיבור ומשה הוא זה שהבינם הקול ששמעו, והרמב"ם מבאר ענין התרגום שהוא אמירה הקב"ה למשה, וחזרת הדברים ע"י משה לישראל] ובזה מתקיים הכתוב שכל הדברות אמר הקב"ה בסיני דהיינו נאמרו למשה במעמד ישראל ואח"כ משה חזרם לישראל. וסתם הרמב"ם לפירושו במה נתייחדו ב' הדברות הראשונות ששמעו ישראל מהקב"ה משאר הדברות, ומשום שאין זה עיקר דבריו שם שעוסק בראית ישראל נבואת משה. כנ"ל לפרש דברי הרמב"ם אע"פ שעדין דבר חידוש יש בהם ופלא על שלא עמדו בזה מפרשי הרמב"ם.

הסבר הגר"י הוטנר זצ"ל בדברי הרמב"ם

אחר בינותי בספרים מצאתי בספר פחד יצחק להגאון ר"י הוטנר זצ"ל לחג השבועות מאמר א' [הובאו דבריו גם בספר המפתח מהדו' פרנקל] שעמד שם ממש על דברים אלו ואני מעתיק לשונו הזהב:

"... ואין הדברים הללו אלא תימא, דמדכתב הרמב"ם שאנחנו שמענו שנאמר לו למשה אמר להם כך וכך נמצא שהיו דברות שהגיעו לנו פעמיים ... ודבר זה לא יתכן דרך אחת משתים אירע לנו: או ששמענו מפי הגבורה או ששמענו מפיו של משה שהוא שמען מפי הגבורה אבל מעולם לא מצינו שחזר משה והשמיע לנו מה ששמענו אנחנו מפי הגבורה. ותמיהה זו היתה מרעישת את לבבנו בכל פעם שהיו דברי הרמב"ם מופיעים לעינינו.

אמנם הכל בחזקת סומים עד שמאיר הקב"ה את עיניהם... בעל ספר העיקרים אשר העתיק דברי הרמב"ם הללו וכך לשונו... : משה רבינו עליו השלום לא האמינו.... והקול מדבר אליו ואנו שומעים את הקול אומר למשה לך אמר להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמד עמדי ואדברה אילך את כל המצוה והחוקים והמשפטים אשר תלמדם. והרי לנו בהדיא כי במקום שכתוב .. אמר להם כך וכך כתב בנוסח העיקרים ... שובו לאהליכם וכו' לפי דעתו של הרמב"ם הפסוק הזה נאמר לו למשה במעמד הר סיני והרי הוא מוסב על תחילת הפרשה שנאמר בה ויהי כשמעכם וכו' באופן שמפורש הוא בפסוק זה שאנחנו בעצמינו שמענו שמשה רבינו ע"ה נשתלח אלינו (והשערה קרובה לודאי היא כי מה שכתוב בספרי הרמב"ם שלנו אמר להם כך וכך הוא שבוש ממה שהיה כתוב אמר להם וכו' שהרי תיבות אמר להם הן תחילת של הפסוק הנעתק בספר העיקרים) "עכ"ל

הרי שכבר עמד על קושי הרמב"ם הגר"י זצ"ל והרעישת תמיהה זו את לבבו, אלא שמצא מזור לכאבו בדברי בעל ספר העיקרים שכנראה גרס אחרת בדברי הרמב"ם והביא הפסוק לך אמר להם וכו' וגו' זו ישרה בעיניו עד שכתב שקרוב לודאי שט"ס נפל בדברי הרמב"ם והיה כתוב לך אמר וכו'.

הקושיות על הסבר הגר"י הוטנר זצ"ל

נתיחס תחילה לדברים הכתובים בספר פחד יצחק ולאח"מ לדברי בעל ספר העיקרים עצמו. ונראה לענ"ד שכל מש"כ בספר 'פחד יצחק' תמוה מאד ואפרש שיחתו. הרי לאור כל מה שנתבאר לעיל סי' א' פרשה זו הכתובה במשנה תורה שאמרו ראשי השבטים והזקנים ועתה למה נמות וכו' ובסיומה אמר הקב"ה למשה ועתה עמד עמדי, אחר מתן תורה נאמרה ואינה חלק ממעמד הר סיני כלל, ולרש"י הן הן גם הדברים שנאמרו בסוף פרשת יתרו, ולהרמב"ן חלוקים הם וכמו שנתבאר לעיל, ואלו דברים פשוטים העולים מעצם המקראות. ומש"כ שם שדעתו של הרמב"ם שפסוק זה נאמר לו למשה במעמד הר סיני והרי הוא מוסב על תחילת הפרשה וכו' איני יודע כוונתו שאין צריך לזה רמב"ם ופשוטו של מקרא שפסוק זה הוא המשך למה שספרה שם התורה ויהי כשמעכם .. ותקרבון אלי .. ותאמרו ... וישמע ה' קול דבריכם ... היטיבו כל אשר דברו ... לך אמר להם שובו לאהליכם" הרי להדיא דקאי אמירת ה' כתשובה על ויהי כשמעכם, אלא שכאמור כל הדיבורים שם אחר מתן תורה היו וכו"ל, ואין זה מתאים כלל לדברי הרמב"ם שהאריך שם בתיאור עצם מתן תורה וכו"ל.

ועוד שכבר עמדנו על כף שהרמב"ם סיים דבריו והביא הפסוק "וכן הוא אומר פנים בפנים דבר ה' עמכם" הרי להדיא שכל מה שכתב הוא תיאור מעמד "פנים בפנים" ולא מה שאירע אח"כ. וא"כ איך יכתוב הרמב"ם תיאור מעמד קבלת התורה ובתוכו יכניס ששמעו אמירת אמר להם וכו' ואתה עמד עמדי שהיה אח"כ.

גם ע"ד פשט לשון הרמב"ם נראה לענ"ד שקשה להכניסו שהרי לפי גי' זו מש"כ הרמב"ם לך אמר להם אינו לשון הרמב"ם אלא תחילת הפסוק [וכמו שעמד ע"כ הגר"י זצ"ל שם בדבריו] וא"כ איך הקדים הרמב"ם שאמר הקב"ה משה משה מה שלא אמר הכתוב. דהניחא עם הרמב"ם כביכול המציא סגנון זה שאמר הקב"ה לו משה משה אמר להם כך וכך אמנם אם הוא תחילת הפסוק לך אמר להם מדוע הקדים הרמב"ם משה משה ולענ"ד הוא טענה גדולה מאד.

ומש"כ שהיה גי' הרמב"ם וכו' וכו' לענ"ד הוא תימה דאף שמצאנו שהעתיק הרמב"ם חלק מפסוק או ענין וכתב וכו' אמנם הוא דוקא שהחלק שהעתיק הוא עיקר כוונתו והוסיף וכו' משום ההמשך אבל כאן לפי המבואר בעיקרים שנעתיק לקמן עיקר הכוונה הוא סוף הפסוק שאמר הקב"ה למשה "ואדברה אליך את כל המצוה החוקים והמשפטים.." דבזה שמעו עצם שליחותו של משה, ואילו הרמב"ם רק העתיק ההתחלה לך אמר להם והעיקר טמן בקיצור וכו' והוא תימה.

ומה שתמה שם על דברי הרמב"ם שאם הכונה על עשרת הדברות עצמם א"כ שמעו ישראל הדברות פעמים, איני מבין תמיהתו והרי כן הוא לדעת הרמב"ן שכתב להדיא ששמעו ישראל הדיבור ולא הבינו וכפי שבארנו שיטתו שלמד כן בדברי חז"ל שהיה משה כמתרגם דברי ה' לישראל, וא"כ כל תרגום, השומעים שומעים פעמים פעם ללא הבנה והשני התרגום, וא"כ הרמב"ם למד שבאור תפקיד משה כמתרגם לא היה כהרמב"ן שלא הבינו אלא שנמסר לו למסור להם ואין בכך כלום ששמעו פעמים כמו שאין בכך כלום לשיטת הרמב"ן.

ביאור בדברי בעל ספר העיקרים

ונותר לך לברר מקחו של רבינו בעל ספר העיקרים שלפני גרס בדברי הרמב"ם כדברים האלו ששמעו הקב"ה אומר למשה לך אמר להם וכו'. וכבר ראיתי באיזה ספר שגם דחה לדבריו לגמרי אמנם אני יודע מחברו מיהו לכן אני מעתיקו דהא בדברי אחד הקדמונים עסקינן דאולי מן הראשונים³⁹ הוא.

ומה שנראה בדברי בעל העיקרים דהנה דברים אלו שהעתיק הגר"י זצ"ל כתובים הם שם בפרק י"ח דמאמר א' ובתחילת הפרק שם האריך בעל העיקרים ע"ד דברי הרמב"ם להעמיד תוקף נבואת משה רבינו וכתב שם ביתר פירוט מה שכתב בסוף הפרק ואני מעתיק לשונו הנצרך לכאן. וז"ל:

" ולזה תמצא שאמר השם למשה בעת מתן תורה, הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם (שמות י"ט ט'), כלומר אני רוצה לאמת להם מציאות הנבואה עצמה אמות עצמי, וגם לאמת להם שאתה שלוח מאתי לתת תורה על ידך, וזה בשהם עצמם ישיגו למעלת הנבואה, ובזה יתאמת להם מציאות הנבואה עצמה, ועוד שישמעו אותי מדבר עמך כשאני רוצה לתת תורה על ידך. וזהו אמות עצמי לנבואה ולשליחות השליח, ולזה אי אפשר שישאר אחר אותו המעמד הנכבד שום ספק ולא שום חשש זיוף, אחר שנתאמתו במעמד ההוא השני דברים שהם הכרחיים לאמת מציאות תורה מן השמים. האחד מציאות הנבואה, לפי שכולם היו נביאים באותה שעה ושמעו קול ה' אלהים אומר להם עשרת הדברות. והשני ששמעו את הקול אומר למשה לך אמר להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי ואדברה אליך את כל המצוה והחקים והמשפטים אשר תלמדם ועשו בארץ וגו' (דברים ה' כ"ז). ובזה נתאמת להם אמות עצמי כי משה היה שליח להנתן תורה מתמדת לדורות על ידו"

הנה גילה כאן רבינו ביאורו לפסוק הנה אנכי בא אליך וכו' שב' דברים נאמרו כאן א. בעבור ישמע העם וכו' דהוא ע"י נתינת מעלת נבואה לכל ישראל בעת מעמד מתן תורה. וב. בך יאמינו לעולם ע"י מה שישמעו מפורש מאת ה' ענין שליחותו של משה לקבל התורה עבורם, וזה נתקיים במה ששמעו הקב"ה אומר למשה ואתה פה עמוד עמדי ואדברה אליך את כל המצוה והחקים והמשפטים וכו' דשמעו להדיא שהקב"ה ילמד את כל התורה את משה ונתאמת שליחותו של משה ע"כ דברי בעל העיקרים תחילת הפרק שם.

וקצת תמוה בעיני שבעת שפירש כן הפסוק לא אמר שמקור פירושו באופן זה הוא הרמב"ם שהעתיק אח"כ. אמנם למדנו ששמיעת ישראל הדיבור לך אמר וכו' הוא בעיקר לסיפא של הפסוק ששם שמעו שאני רוצה ליתן תורה על ידך. וביאר בעל העיקרים שהיה הרצון שישמעו ישראל עצם שליחותו של משה.

³⁹ רבינו יוסף אלבו בעל ספר העיקרים תלמיד התשב"ץ שהוא בתקופת התפר בין הראשונים לאחרונים ויש בדור זה שהיו ראשונים ויש אחרונים.

אמנם הרמב"ם נראה שאין ענינו ידיעת השליחות של משה אלא ידיעת ואמיתת עצם הנבואה ובזה חלק בין משה לשאר הנביאים שכאן לא האמינו מחמת מופתים אלא עינינו ראו הנבואה, וא"כ אין נושא הרמב"ם הידיעה הפרטית שנשלח משה ללמד התורה אלא עצם מציאותו של משה בתור נביא, ואולי כוונת בעל ספר העקרים שהעמים בדברי הרמב"ם פירושו שהיה כאן ענין נוסף של ידיעת שליחותו של משה והואיל הוא ס"ל שכן הוא האמת בפירוש התורה נקט זאת בתוך דברי הרמב"ם אף שלא היתה כן גי' מבוארת לפניו, וה' יאיר עינינו בתורתו.

סימן ד'

בענין שמיעת ישראל עשרת הדברות מפי הגבורה

הנה הרבה מעשרת הדברות נאמרו בלשון נסתר דאחר מדבר ולא ה' וכגון לא תשא את שם ה' אלוקיך וכו' משמע שהדובר אל ישראל והמזהירם הוא משה רבינו אמנם בב' הדברות הראשונות מדבר בלשון נוכח ואומר להם אנכי ה' אלוקיך וכן לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. ודברים אלו הם המקור לדברי חז"ל שאמרו ב' דברות הראשונים מפי הגבורה נאמרו. וידועים דברי הגמ' סוף מסכת מכות:

"אמר רב המנונא מאי קרא תורה צוה לנו משה מורשה תורה בגימטריא שית מאה וחד סרי הוי אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום"

שיטת הרמב"ן באופן שמיעת ישראל עשרת הדברות

ואף שכן מורה לשון התורה וקבלת חז"ל אמנם לא נתברר חילוק זה בין ב' הדברות לשאר מדוע היה, ועוד הק' הראשונים שפסוקים מפורשים הם ששמעו ישראל כל דברי ה' במעמד הר סיני ולא רק ב' הדברות הראשונות, וכבר עמד על דברים אלו הרמב"ן בפירושו וכתב וז"ל:

"והנה לשון הכתוב הזה את שם ה' אלהיך, כאלו משה ידבר, וכן בכל הדברות אחרי כן, ובשנים הפסוקים הראשונים השם ידבר אנכי, אשר הוצאתיך, על פני, כי אנכי, לאוהבי ולשומרי מצותי. ומפני זה אמרו רבותינו ז"ל (מכות כד א) אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום, שהם עיקר הכל. ור"א הקשה כי הכתוב אמר (לעיל פסוק א) וידבר אלהים את כל הדברים האלה, ומפורש מזה את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם (דברים ה יט), ושם כתוב עוד ויכתבם על שני לוחות אבנים, כי כאשר אמרם אל כל קהלכם כן כתבם על הלוחות

ואני אפרש לך קבלת רבותינו. בודאי שכל עשרת הדברות שמעו כל ישראל מפי אלהים כפשוטו של כתוב, אבל בשני הדברות הראשונות היו שומעים הדבור ומבינים אותו ממנו כאשר יבין אותם משה, ועל כן ידבר עמהם כאשר ידבר האדון אל עבדו, כמו שהזכרתי. ומכאן ואילך בשאר הדברות ישמעו קול הדבור ולא יבינו

אותו, ויצטרך משה לתרגם להם כל דבור ודבור עד שיבינו אותו ממש. וכך הם מפרשים משה ידבר והאלהים יעננו בקול (לעיל יט ט). ועל כן היו בהם דברי ה' עם משה שיאמר להם כן. והכונה היתה בזה כדי שיהיו כלם נביאים באמונת ה' ובאיסור ע"ז..."

שתים זו שמענו. א. דהסכימה דעתו לדברי חז"ל דיש חילוק בין ב' הדברות לשאר. ומאידך ודאי שפסוקים מפורשים הם ששמעו ישראל כל עשרת הדברות מפי ה'. וב. הביא הרמב"ן דברי חז"ל על הפסוק "משה ידבר והאלוקים יעננו בקול", דלמדו מכאן אופן תירגום התורה ע"י מתורגמן, והיינו שכביכול היה למשה רבינו דין מתורגמן על עשרת הדברות, וא"כ ודאי כולם מפי הגבורה נאמרו ומשה רק תרגם אותם לישראל, דאם רק הוא שמע ואמר להם אין זה נקרא תירגום כלל ופשוט.

ומחמת כן כתב הרמב"ן ביאור מחודש על אופן מתן תורה והוא דשכל עשרת הדברות שמעו מפי אלוקים כפשוטו אלא שהיה חילוק בין ב' הדברות לשאר בענין זה שב' הדברות היו גם מבינים מה ששמעו כפי שיבין משה, משא"כ שאר הדברות שמעו קול הדיבור ולא השיגו הבנתו עד שתרגם להם משה כל דבור ודבור. ועלה בידינו לפירוש זה כל הפסוקים הנוגעים לעשרת הדברות דהיינו גם ששמעו הכל וגם יחוד ב' הדברות הראשונים משאר הדברות וגם תפקיד משה כמתורגמן וכדברי הפסוק משה ידבר והאלוקים יעננו בקול.

וסיבת חילוק זה בין הדברות הסביר הרמב"ן בהמשך וז"ל:

"והכונה היתה בזה כדי שיהיו כלם נביאים באמונת ה' ובאיסור ע"ז, כאשר פירשתי (שם ט), לפי שהם העיקר לכל התורה והמצות, כמו שאמר הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי אשר ילמדון ליראה אותי כל הימים (דברים ד י). אבל בשאר הדברות יקבלו מפי משה ביאורן עם שמיעתם קול הדברים, ובשאר המצות יאמינו במשה בכל"

והיינו שהשגת דבר ה' אל אשורו כרוכה במדרגת נבואה גבוהה מאד כזו של משה רבינו. ודרגה זו לא היתה לישראל, אלא שאע"פ כן בב' הדברות הראשונות שהם עיקר לכל התורה והמצות יחוד ה' ואיסור ע"ז השיגם ה' במדרגת נבואה גדולה כדי שישגו דברים אלו בעצמם, אמנם שאר הדברות הוצרכו לנבואת משה כדי להבינים [כפי שכן היה בכל התורה שרק ע"י משה היה אפשרי להעביר התורה לישראל]

מחלוקת התנאים בענין זה

והנה מצאנו במדרש שיר השירים שהביאו הרמב"ן עצמו בהשג' על הרמב"ם שורש א' שנחלקו בענין זה תנאים ויש בהבאת המדרש כמה דברי חידוש הנוגעים לנושאים שאנו עוסקים בהם ויש בנותן טעם להביאם ולעמוד על החידוש שבהם. וז"ל המדרש:

"ר' יהושע בן לוי אומר שני דברות שמעו ישראל מפי ה' אנוכי ולא יהיה לך הה"ד ישקני מנשיקות פיהו מנשיקות ולא כל הנשיקות ורבנן אמרין כל הדברות שמעו ישראל מפי הקדוש ב"ה רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי טעמן דרבנן אחר

כל הדברות כתיב דבר אתה עמנו ונשמעה מאן עביד ליה רבי יהושע בן לוי פליג שאין מוקדם ומאוחר בתורה. או אינו מדבר דבר אתה עמנו ונשמעה אלא לאחר שנים או ג' דברות רבי עזריה ורבי יהודה ורבי סימון ורבי יהושע בן לוי תפש שטתיה אמר כתיב תורה צוה לנו משה כל התורה תרי"ג מצות הוי תורה בגימטרי' עולה תרי"א דבר משה עמנו ברם אנכי ולא יהיה לך לא שמענום מפי משה אלא מפי הקדוש ברוך הוא הוי אומר ישקני מנשיקות פיהו"

הרי לן להדיא דבענין זה אם שמעו כל הדברות מפי הקב"ה או לא נחלקו תנאים. ופלא גדול הוא שלא הזכיר הרמב"ן מדרש זה שהוא עצמו הביאו בהשגותיו על סה"מ להרמב"ם. ועוד יש לעיין דהנה רבנן דהמדרש הביאו ראיה לשיטתם מהא דאמרו ישראל לקב"ה אחר מתן תורה דבר אתה עמנו ... ולא נמות ומוכח דכיון ששמעו כל הדברות מה' לכן אמרו למשה שמעתה הוא ידבר עמם וראיה זו היתה חזקה בעיני חז"ל עד שהק' במדרש עצמו איך יתרץ ויפרש הפסוקים לשיטתו שרק ב' הדברות הראשונות נאמרו והיתר משה אמרן א"כ על מה נזעקו ישראל אחר מתן תורה. ובאמת שיש להבין הרמב"ן דהכריע דכל הדברות שמעו מפי הגבורה כפי שנתבאר מה יעשה עם ראיות המדרש. [ואמנם א"צ לפנים שלהרמב"ן לק"מ כפי שיבואר להלן]

ורבי"ל תירץ הפסוקים דאין מוקדם ומאוחר בתורה ומה שאמרו ישראל דבר אתה לאחר שנים או ג' דברות והיינו דבאמת סדר הדברים היה תחילת עשרת הדברות היה ע"י הקב"ה בעצמו אלא שבמהלכם פחדו ישראל שימותו עם יגמרו שמיעת כולם ע"י הקב"ה, ואז אמרו למשה דבר אתה עמנו, ובאמת נענתה בקשתם ולכן משה השלים אמירת עשרת הדברות וסיים המדרש שכשיטה זו גם דרשת חז"ל על הפסוק תורה צוה לנו משה, דתורה עולה בגימ' תרי"א וב' לא שמענו מפי משה אלא מפי הגבורה והוא גם ענין הפסוק דשיר השירים "ישקני מנשיקות פיהו" דהיינו לא כל הנשיקות אלא רק חלק מהם. ע"כ דברי המדרש.

שיטה מחודשת אודות אמירת ישראל דבר אתה עמנו

דבר חדוש גדול שמענו מדברי המדרש, והוא דסיבת החילוק בין ב' הדברות הראשונות לשאר הדברות היא מחמת טענת ישראל דבר אתה עמנו ושכך נענה הקב"ה לבקשתם. וביאור זה מחייב העמדת הפסוקים דסוף פרשת יתרו וכן דפרשת ואתחנן שלא במקומם אלא אחר ב' וג' דברות נאמרו. ובאמת שיש כאן מקום עיון בהבנת דברי המדרש, דלפי זה מהי תשובת משה לישראל "אל תיראו" והרי באמת נענה לבקשתם והקב"ה לא המשיך לומר שאר הדברות, ועוד יותר קשה לי מאד לשון חז"ל אחר ב' וג' דברות דמה שייך כאן אחר ג' אחר שידוע לן שרק ב' דברות אמר הקב"ה והרי במדרש הצביעו באצבע שבקשתם נתמלאה בזה שב' שמעו מפי הגבורה וה' יאיר עינינו בתורתו.

והנה כמה עדים יש לן מרבתינו הראשונים שלא סברו פירוש זה בביאור הפסוקים.

העד הגדול הוא רש"י על החומש שהוא מרא דמשעתתא דהביא דרשת חז"ל שרק ב' הדברות שמעו מפי הגבורה וכמו שהסברנו שיטתו דלא כהרמב"ן ובכל אופן נקט שכל הפסוקים דאחר יתרו במקומם נאמרו וא"כ ליכא סתירה בין בקשת ישראל דבר

אתנו ובין הא דשמעו ב' דברות מפי הגבורה. גם הרמב"ן שפליג על רש"י והעמיד הפסוקים דפרשת יתרו שנאמרו קודם מתן תורה וכדכבתנו לעיל סי' א' ולעיל הע' 3 בכל אופן לא העמיד דברי ישראל אחר ב' וג' פסוקים. אלא בארם במקומם שהיו בהיות בוקר יום השלישי אחר שירד ה' על ההר וחרדו ישראל פן ימותו. גם העמדת חז"ל במדרש שאמירת ישראל אחר ב' וג' דברות נאמרו קשה מאד מבחינת סדר הדברים, דהרי לכו"ע בשעת מתן תורה משה רבינו נגש אל הערפל אשר שם האלוקים וכן מורים פשטות הפסוקים דאחר מתן תורה כתוב ויבא משה וכו' משמע שהגיע אל ישראל ממקום שהיה שם בשעת מתן תורה, וא"כ היכן פגשו ישראל את משה ואמרו לו דבר אתה עמנו, [והרמב"ן שסדר כל הדו"ד שהיו בין משה לישראל, טרח להעמיד כל דבר ודבר על עמדו מתי היה ומתי חזר אל ההר לשמוע שאר דבר ה' כפי שנתבאר לעיל בארוכה]

עוד יש ליתן את הדעת לדעת המדרש, איך נפרנס דברי חז"ל אודות שהיה משה מתורגמן וכו' שלמדו מכאן שלא יגביה המתורגמן קולו יותר מהאומר, וממ"נ ב' הדברות נאמרו ע"י הקב"ה ולא ע"י משה ואילו בשאר הח' לא היה מתרגם מה ששמע יותר משאר מצוות התורה והוא תימה.

אלא שבאמת כל העמדת נידון זה שאמירת ישראל למשה דבר אתה עמנו מוכיחה דעת האומרים שכל הדברות מפי הגבורה נאמרו, יש בה מקום עיון גדול וכמש"כ לעיל שרש"י עצמו נוקט כב' הצדדים וע"כ שאין הכרח שסותרים הם. ובאור הדבר פשוט לענ"ד דהרי גם אם רק ב' הדברות נאמרו ע"י הקב"ה אמנם ודאי ששאר הדברות לא היו כשאר דברים שנאמרו ע"י משה בתורה, ובודאי היה כאן גם אמירה של הקב"ה באותם דברות ששמעו מפי משה וכ"כ רש"י להדיא על הפסוק משה ידבר והאלוקים יענו בקול דהקב"ה נותן לו כח לדבר דברות אלו, וא"כ היתה גם באמירת שאר הדברות קול ה' שהיה בם. ועוד יותר לפי פירוש הרמב"ן שהבאנו לעיל שהחילוק בין ב' הדברות לשאר הדברות היה ששמעו קול ה' אלא שלא הבינו, א"כ ממש היתה שמיעת קול ה' בכל עשרת הדברות, ובודאי יצדק על זה טענת ישראל דבר אתה עמנו וכו' והיינו שלא רצו יותר לשמוע באופן זה [בין לרש"י ובין לרמב"ן דקאי על הפסוקים דפרשת ואתחנן] ולכן מובן מאד שהרמב"ן לא הכניס פסוקים אלו לנידון זה מה שמעו מפי הגבורה דהרי לשיטתו היה קול ה' בכל עשרת הדברות ובודאי שלא יצדק כלל לומר שהיה דו"ד אלו לאחר ב' דברות.

והרי הבאנו לעיל שהרמב"ן הסביר החילוק בין ב' הדברות לשאר הדברות בהיות שהם עיקר הדת לכן השיגו דרגת הנבואה של משה כדי שיוכלו להשיגם לבד משא"כ בשאר הדברות והוא להדיא שלא כדברי המדרש שהחילוק בין הדברות מחמת בקשת ישראל ודו"ק.

והנה מדברי חז"ל במדרש מוכח שלמדו הדברים כפשוטם דב' הדברות שמעו מפי הגבורה והשאר רק משה אמר להם, ובזה נתקיימה בקשתם דבר אתה עמנו ואל דבר עמנו אלוקים כו' וכביכול לא שמעו ישראל מפי הקב"ה מאומה כמו שלא שמעו בכל מצוות התורה וזהו פשט חז"ל תורה צוה לנו משה דהשווה ממש כל המצות לח' הדברות שעל כולם שייך לומר משה צוה לנו. ולפמש"כ דברי הרמב"ן לעיל דברים

אלו אינם כפשוטם שהרי עדין חלוקים ח' הדברות משאר מצוות התורה שהרי שמעו ישראל קול ה' מדבר אליהם ודו"ק היטב.

[ועיי'ן היטב בדברי הרמב"ן בהשג' שם שנסתפק דאולי רבנן חולקים על כל הדרשא של תורה צוה לנו וכו' ולענ"ד הוא לשיטתו דליכא חילוק כלל בין ב' הדברות ובין שאר הח' לגבי שמיעתם מפי הקב"ה ואני מקצר כאן ותן לחכם וכו']

סימן ה'

בענין מנין תרי"ג מצות ונתינתן בסיני

בבואינו לדבר בענין קבלת תרי"ג מצוות בסיני יש לידע בענין זה ב' ענינים. א. מהו המקור שמצוות התורה הם תרי"ג והאם מוכרח הוא לכו"ע. ב. האם כל מצות התרי"ג נתנו למשה רבינו בסיני. וידועים דברי הגמ' מכות כג:

"דרש רבי שמלאי שש מאות ושלש עשרה מצות נאמרו לו למשה שלש מאות וששים וחמש לאוין כמנין ימות החמה ומאתים וארבעים ושמונה עשה כנגד איבריו של אדם אמר רב המנונא מאי קרא תורה צוה לנו משה מורשה תורה בגימטריא שית מאה וחד סרי הוי אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום"

הנה פשטות דברי הגמ' יש לפשוט ב' הענינים הנ"ל והיינו דכל תרי"ג נאמרו לו למשה בסיני, דפשטות דברי גמ' קאי על קבלת התורה דסיני, וכן גם לשון הרמב"ם בספה"מ ריש שורש ג' שהביא גמ' זו בלשון תרי"ג מצות נאמרו למשה בסיני, וגם למדנו שמנין מצוות התורה תרי"ג, ושהם מכוונים כנגד אבריו של האדם, וידועים הדרשות הגדולות בענין זה.

אמנם הרמב"ן תחילת חבור השגותיו על ספר המצות פתח ענין זה בהרחבה לידע מה מקור קבלה זו ומה תקפה, דפשוט דכאשר באים לעמוד למנין המצות, אלו להכניס ואלו להוציא ידיעת ענין זה מהותית עד מאד. וכתב שם הרבה יסודות הנוגעים בענין שאנו עוסקים בו ויש טעם להביא דבריו שם וז"ל:

"וטרם אתחיל לדבר עם לבבי בענין הזה אומר מה שנסתפק לי אף על פי שידעתי שהכל מחזיקים בו כדבר פשוט וזה במה שאמרו בסוף מסכת מכות דרש ר' שמלאי שש מאות ושלש עשרה מצות נאמרו למשה בסיני שלש מאות וששים וחמש כמנין ימות החמה ומאתים וארבעים ושמנה כנגד איבריו של אדם ואמר רב המנונא מאי קראה תורה צוה לנו משה וגו' תור"ה בגימטריא הכי הו' והקשו תורה תרי"א הו' אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום.

והנה על פי זו המימרא בא בעל הלכות גדולות ומנאן אחת לאחת למצוא חשבון ואחריו נתפשט הדבר מאד והוסכם בין כל החכמים והתלמידים ונתפרסם בהמון שזה סכום כל המצות ונתחברו בזה שירות פיוטין ואזהרות נעימי זמירות. מהם

לחכמי ספרד רבות מאד בארץ אנדלוס כאשר הזכיר הרב זצ"ל (בהקדמה) ומהם בארצות אחרות בכל פנות הגולה. וכבר אמר הרב ז"ל שזה דבר שלא יסכל⁴⁰ אותו אחד מכל מי שמנה המצות שזה הוא מנינם.

ואני בעניי עם כל זה עלה בלבי ספק על זו המימרא אם היא דברי הכל או יש בה מחלוקת. וספק אחר אם היא הלכה למשה מסיני. כלומר שנאמר למשה מפי הגבורה כך וכך מצות אני מוסר לך לצוותם בישראל מורשה, או שהוא אסמכתא בעלמא מן הגמטרייה הזאת, שזה החכם ר' שמלאי הדורש זה, מצא המצות כן לפי המנין שמנה בהם ונתן בהם סימנין ובא רב המנונא אחריו וסמך המנין הזה לגמטריה הזו. ומה שהביא אותי לידי ספק מפני שמצינו מחלוקת בגמרא בפסוקים רבים אם הם מצוה או רשות... "עכ"ל הרמב"ן.

הנה הקדים הרמב"ן שהוא ידוע ומפורסם והכל מחזיקים שמנין מצות התורה תרי"ג, ושכבר אמר הרמב"ם שאין מי שיכחיש ידיעה זו. ועוד כתב הרמב"ן שמקור מסורה זו היא הגמ' מכות שהעתקנו בריש הדברים. אלא שנסתפק הרמב"ן ב' ספקות. א. האם מימרא זו מוסכמת על כל חז"ל או שיש מי שחולק עליה. וספק זה עלה בדעת הרמב"ן משום שמצאנו מחלוקות בחז"ל לגבי כמה מצות אם מחויבים בהם או לא, ולא ראינו שהוצרכו לישב לשיטתם מנין המצוות, ומשמע שאין זה מפריע מה שחסר במנין המצוות, ודחוק לומר שאותם שהורידו כמה מן המצוות ס"ל שיש מצוות אחרות השמשלמות לתרי"ג.⁴¹ ב. אף אם אין חולק האם קבלה מסיני יש שכן היא צורת התורה שיש בה תרי"ג מצות. או שרק ר' שמלאי לא הגיע למנין זה רק אחר שמנה וספר מצוות התורה ויצא לו תרי"ג ומכיון שכן נתן בהם סימנים שהם כנגד אברי האדם, ואחריו בא ר"ה והסמיך המנין שמצא ר"ש לפסוק ע"י גמטריא, וא"כ אחר שכן מצאו ומנו, כתבו שתרי"ג מצות בתורה ולא להיפך שקבלה היתה בידם והעמידו המנין כדי להתאימו לקבלה. עכ"ד הרמב"ן.

והנה אף שענין זה נדון בדברי הראשונים וכן"ל אמנם נמנו וגמרו דתרי"ג מצות לתורה ונראה שאין בזה חולק וגם אין בזה נפק"מ לדין אם מצוה פלונית מן המנין או לא, אחר שמקובלים אנו במצוותיה של תורה, ושולחן ערוך ומפה פרוסה לפני כל ישראל.

האם כל תרי"ג מצות נתנו בסיני

אמנם שאלתו השניה של הרמב"ן האם כל מצוות התורה נתנו בסיני, יש בה מבוכה גדולה וראיתי לסדר הדברים כפי מיעוט הבנתינו.

⁴⁰ פי' לא יסתור.

⁴¹ אמנם עיין בגמ' סוטה ג. ששם הובא מחלוקת ר"י ור"ע דאיכא מ"ד שחלק מהמצוות רשות והק' שם התוס' על ר"י היאך יישב מנין התרי"ג, והיינו הערת הרמב"ן וכתב שם מה שלא רצה הרמב"ן לקבל דר"י מוסיף מצוות אחרות למנין תרי"ג ומאידך ר"ע לא ס"ל אותם מצוות.

לכאורה מצאנו בענין זה פסוק מפורש בתורה שדנו בו רבות בכל הסוגיות דלעיל והוא מה שאמר הקב"ה למשה אחר מעמד הר סיני⁴² "ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה והיה שם ואתנה לך את לחת האבן התורה והמצוה אשר כתבתי להורותם" וידוע גם דרשת חז"ל שהכניסו בביאור הפירוש של הפסוק כל חלקי התורה הן שבכתב והן שבע"פ. הרי לך להדיא שבעלות משה ההרה קבל שם כל התורה כולה. וברש"י על פסוק זה כתב וז"ל:

"כל שש מאות ושלוש עשרה מצות בכלל עשרת הדברות הן, ורבינו סעדיה פירש באזהרות שיסד לכל דבור ודבור מצות התלויות בו"

והיינו שהוקשה לרש"י דמשמעות הפסוק אינה רק שמשה קבל את כל תרי"ג המצות בסיני אלא גם שכולם כתובים הם על הלחת, שהרי אמר הקב"ה 'אשר כתבתי' ולא מצאנו כתיבה של כל התורה כולה שקבל משה, ומחמת כן כתב רש"י שודאי הכתיבה שקבל משה היא עשרת הדברים בלבד, אמנם חשובה כתיבה זו כאילו כל תרי"ג כתובים בה ומשום שכל מצוות התורה כלולים בעשרת הדברות, וזהו שהביא האזהרות דרס"ג שכלל כל המצוות בתוך עשרת הדברות.

וראיתי דבר יפה בענין זה מהגאון הרי"ד זצ"ל מבוססותן שהביא סוגית הגמ' יבמות מז. בדיני קבלת גרים וידוע דמהות הגרות היא קבלת מצוות התורה ולשון הגמ' שם ע"ב שאמרה נעמי לרות 'מפקדינן אתרי"ג מצות' וא"כ אופן קבלת המצות של הגר הוא כל התרי"ג ופשוט שאם חסר בקבלת המצות אחת מתרי"ג אין זו קבלת שלימה וחסר בעצם הגרות. ומכיון שכן יצא שם לדון היכן היתה קבלת התרי"ג בזמן מתן תורה שהיא שורש ופנה לכל דיני הגירות. והרי לא היו עדין תרי"ג מצות. וע"ז הביא דברי רש"י הנ"ל שכל תרי"ג כלולים בעשרת הדברות וממילא שנכלל בעצם מעמד הר סיני גם קבלת כל התרי"ג עכת"ד. ודפח"ח.

אמנם לענ"ד אף שברור שדינו אמת שכל דחסר בקבלת המצות חסר בעצם הגרות, אמנם אין זה שייך לקבלת תרי"ג אלא שצריך לקבל כל דיני התורה, וישראל שאמרו למשה קודם מתן תורה כל אשר דבר ה' נעשה, קבלו ע"ע כל מה שיאמר ה' ואפילו אם לא הוריד משה כל התרי"ג מסיני ועוד טרם ידעום ודאי חשיב קבלת מצות שלמה של גירות. ואין צריך לדין שנכללים בעצם כתיבת עשרת הדברות כנלע"ד והבוחר יבחר.

ונחזור לדידן דאחר שכתב רש"י דתרי"ג בכלל עשרת הדברות, היה מקום לומר שאין לך הכרח שבפועל קבל משה כל התרי"ג בסיני אלא שכיון שכלולים הם בעשרת הדברות יכולים אנו לומר שכל התורה קבל בסיני, אמנם כאמור עדין יש לומר שיש מצות שלא נתנו בסיני.

והנה מרן החזו"א כתב שם בס"ב וז"ל:

⁴² ופסוק זה לכו"ע אחר מתן תורה היה.

"והנה מבואר בדברי רז"ל דנאמרו לו למשה בהר סיני כל תרי"ג מצות באותן מ' יום"

הנה כתב מרן בתור פשוט דמבואר בחז"ל ענין זה דתרי"ג נאמרו למשה בסיני, וכנראה כוונתו לדברי הגמ' דמסכת מכות, ואם נודה בפשט הגמ' נצטרך לומר דכל מה שכתב רש"י הנ"ל דנכללים התרי"ג בעשרת הדברות הם רק לישוב מה שאמר הקב"ה 'אשר כתבתי' דמבואר דכל להתורה היתה כתובה, אבל בר מן דא גם קבל משה בפועל בזמן שהיה מ' יום בהר כל תרי"ג מצוות התורה.

אמנם דבר זה מביא לידי קשיים גדולים כדלהלן. נחלקו ר"י ור"ע בגמ' זבחים "דתניא ר' ישמעאל אומר כללות נאמרו בסיני ופרטות באהל מועד ר"ע אומר כללות ופרטות נאמרו בסיני ונשנו באהל מועד ונשתלשו בערבות מואב" וביאור ענין כללות ופרטות שנחלקו עליו כתב רש"י וז"ל:

"כללות נאמרו בסיני - כגון מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו וגו' ולא נתפרשו הלכות עולה ושלמים שם. ופרטות באהל מועד - לאחר שהוקם המשכן נאמרה ת"כ למשה ושם נתפרשו והפשיט ונתח לרבי ישמעאל שמעי' דעולה שהקריבו בסיני לא הוטענה הפשט וניתוח"

ועולה דלדעת ר"י אף שניתנה תורה בסיני אמנם לא כל דיניה נתנו ויש שנתנו מאוחר יותר באהל מועד, והרי פשוט שדיני הפשט וניתוח של הקרבנות הינם חלק מהותי ממצות הקרבת הקרבנות ובודאי הם חלק מתרי"ג, ואע"פ כן לא נתנו בסיני. אמנם ר"ע חולק וסובר דכללותיה ופרטותיה נתנו בסיני, וידועים דברי רש"י ריש פרשת בהר בשם חז"ל מה ענין שמיטה וכו' מה שמיטה כללותיה ופרטותיה מסיני אף כל התורה וכו' והם הם דברי ר"ע. וא"כ לדעת ר"י לית לן תרי"ג מסיני. ולכאורה צ"ל⁴³ דבאמת כל המסורה הנ"ל היא רק בשיטת ר"ע ואדרבה היא היא מקור שיטתו מחמת שע"כ כל התורה כולה ניתנה בסיני ולמד ההיקש הנ"ל שכללים ופרטים נמסרו בסיני. ועיין עוד מש"נ להלן.

והנה דברי רש"י אלו כיון שאתו לידן נימא בהו מילתא וז"ל רש"י:

"מה ענין שמיטה אצל הר סיני, והלא כל המצות נאמרו מסיני, אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני, אף כולן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני, כך שנויה בתורת כהנים..."

הנה קושית רש"י בשם חז"ל מבוססת על הא דהיה פשוט להם שכל המצות נאמרו בסיני ולכן מיותר הוא לפרט ענין זה אצל מצות שמיטה וע"ז ענו חז"ל מה שמיטה נאמרו כללותיה וכו'. והנה גם כאן חזינן שהיה פשוט לחז"ל שכל המצות ניתנו בסיני ולכן הק' קושייתם, ויש לידע מנלן לחז"ל הנחה זו עד שהק' מה ענין שמיטה והיכן כתוב הוא בתורה שכל המצות ניתנו בסיני. וראיתי שעמדו על כך מפרשי רש"י שם

⁴³ עיין מה שנכתוב להלן בשם הרא"מ בפרשת בהר שלא כדברים האלה.

ומצאתי בס"ד בדברי הרא"מ על רש"י כאן שכתב הדברים שאנו מדברים בהם וב"ה שחלק מהדברים זכינו בהם במה שכתבנו לעיל ואני מעתיקם וז"ל:

שיטת מפרשי רש"י מנלן דכל המצות נתנו בסיני

" וקשיא לי טובא: ... ותו היכי משתמע מייתורא דהר סיני להקיש שאר כל המצות לשמטה, שאמרו: "אלא מה שמטה" כו', דילמא דוקא שמטה נאמרו כללותיה ופרטותיה מסיני אבל שאר כל המצות, כללותיהן נאמרו מסיני, אבל פרטותיהן יש מהן באהל מועד ויש מהן בערבות מואב, ... ותו, מנא ליה לרז"ל לומר: "והלא כל המצות מסיני נאמרו", אי מקרא ד"אלה המצות" (כו, לד), דילמא באותן מצות דמפרשת שמטה עד סוף החומש קמיירי, אבל אותן מצות דקודם פרשת שמטה, באהל מועד נאמרו, כמו שפירש בראש החומש (א, א). ותו, לפי המסקנא, שאמרו שכל המצות כולן כללותיהן ופרטותיהן מסיני נאמרו, מאי האי דאמרי רז"ל (סוטה ג א) "כל פרשה שנאמרה ונשנת, לא נשנת אלא בעבור דבר שנתחדש בה" והלא כללותיהן ופרטותיהן כולן מסיני נאמרו ולא נשאר דבר שיתחדש בהם.

אלא הכי פירושא מה ענינה של שמטה משאר כל המצות עד שהוצרך לפרש בה שנאמרה בהר סיני ולא סמך על הכלל של "אלה המצות" שדרשו בו (ספרא על כו, לד), שכל המצות כולן מסיני נאמרו ושאיין שום נביא רשאי לחדש דבר מעתה. ואף על פי שלפי פשוטו של מקרא אין פירוש "אלה המצות" אלא על אותן שבסוף החומש עד פרשת שמטה שנכתב בהן בהר סיני, שלא תאמר באהל מועד, כדכתיב בראש החומש, לפי הקבלה על כל המצות כולן קמיירי ואין שום חולק בזה, רק שקצתם סוברים שהוא בעבור כללותיהן בלבד, וקצתן סוברים שהוא על כללותיהן ופרטותיהן יחד כדתניא בפרק בתרא דזבחים (זבחים קטו ב): "רבי ישמעאל אומר: כללות נאמרו בסיני ופרטות באהל מועד וחזרו ונשנו בערבות מואב. ורבי עקיבא אומר: כללות ופרטות נאמרו בסיני ונשנו באהל מועד ונשתלשו בערבות מואב". ובריתא זאת אליבא דרבי עקיבא. ותרצו בזה, שלכך הוצרך הכתוב לפרש בה שנאמרה בסיני, ולא סמך על הכלל של אלה המצות, כדי ללמד על כל המצות כולן שנאמרו כללותיהן ופרטותיהן מסיני, כמו השמטה..."

למדנו מדברי הרא"מ כמה יסודות גדולים הנוגעים בדברים אלו, א. דיש מקור נוסף להא דכל המצות נתנו בסיני והוא הפסוק דסוף חומש ויקרא שכתב שם "אלה המצות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני" ואף שלפי פשוטו של מקרא יש לומר דפסוק זה קאי על המצות הכתובים שם קודם לכן אמנם קבלו חז"ל שמדבר על כל מצות התורה [עיי' שם בגור אריה שהסביר איך למדו חז"ל ענין זה מהמילים אלה המצות] וא"כ זכינו שיש לן פסוק מפורש בתורה שכל המצות נתנו למשה בהר סיני.

אמנם כתב הרא"מ דאע"פ שאמת כן הוא אמנם אין זה שייך למחלוקת ר"י ור"ע הנ"ל והיינו דאף ר"י שסובר שרק כללות נתנו בסיני גם מודה לדרשא זו וכתבה התורה 'אלה המצות' משום הכללות והיינו כמש"כ להלן דעיקר קפידת חז"ל הוא על כל המצוות ולא על מנין תרי"ג וכיון שכללות נתנו הרי לן כל המצות מסיני, ואילו ר"ע סובר אלה המצות כפשוטן דהיינו כללות ופרטות ומקורו מחמת דרשת בהר סיני שכתב רש"י.

וזכינו לדין בכל הענין שנתברר כאן והוא דבאמת כל מצות התורה נתנו בסיני ואין בזה סתירה ושייכות למחלוקת ר"י ור"ע הנ"ל, ויתכן אף ששייך להתבטא בזה תרי"ג מצות אף שבפועל חסרים הם לשיטת ר"י. אמנם שיטת ר"ע לכאורה כפשוטה שהכל ניתן בסיני וא"כ מתפרשים דברי הפסוק אלה המצות כפשוטם כל התרי"ג וכדרשת חז"ל מה שמיטה וכו'.

פרשיות מקושש מגדף ובנות צלפחד האם נתנו בסיני

אמנם עדין לא באנו לידי מנוחה דלהדיא מצאנו כמה פרשיות של תורה שלפי פשט הכתובים וכן דברי חז"ל ניתנו אחר קבלת התורה, ומהם פרשת מקושש שאמרה תורה וינחיהו במשמר כי לא פורש מה יעשה לו וכן בנות צלפחד שאמר להם משה עמדו ואשמעה וכו' וידועים דברי חז"ל שמגלגלין זכות ע"י זכאי וכו' שזכו בנות צלפחד שתיאמר פרשה זו על ידם ועוד מקומות וא"כ אין כל המצות ממש מסיני ואיך מתישבים דברים אלו עם שיטת ר"ע. וכבר עמד על זה מרן החזו"א שם בתוך דבריו נביאם להלן, אלא שכבר נמצא בקדמונים הערה זו.

רבינו המהר"ל בפירוש גור אריה על פרשת המקלל שכתבה שם התורה הניחיהו במשמר כי לא פורש להם וכתב ע"ז שם המהר"ל וז"ל:

"ותימה, כיון דקיימא לן דכל התורה ניתנה מהר סיני כלליתיה ופרטתיה ודקדוקיה"⁴⁴, אם כן למה לא ידע משה רבינו ע"ה דין שידון אותו, ויראה לומר, אף על גב שנתן כללותיה ופרטתיה ודקדוקיה, דבר זה נתנה לו על ידי שהיה יכול ללמוד בהיקש או מבנין אב או מדרשה מה, וכאשר לא ידע להבין - הוצרך לומר לו הדבור בפירוש... ואם תאמר, הא דאמר (רש"י) בפרשה שאחרי זאת (כה, א) 'מה ענין שמיטה אצל הר סיני, והלא כל המצות נאמרו בהר סיני', שמא בא לומר שמצות שמיטה נאמרה בהר סיני מפורשת לגמרי, ואין זה קשיא, דבשביל כך אין צריך לכתוב (שם) "בהר סיני", דסוף סוף כולם נאמרו בהר סיני, הן מפורש או שלא מפורש, אין חילוק בזה"

הנה נתקשה המהר"ל בענין זה ויצא לחדש דבאמת בפועל לא קבל משה כל התרי"ג אלא רק שניתן לו הכלים לדעת כולם ע"י דרשות שהתורה נדרשת בהם וממילא היו בידו תרי"ג, אלא שכאשר לא ידע להבין הוצרך דבור מפורש לומר לו הדין היאך הוא עכ"ד המהר"ל ונתקשה מחמת פירושו בדרשת חז"ל מה שמיטה בהר סיני וכתב שאחר שקבל כנ"ל בכח כל דיני התורה אין חילוק אם היו מפורשים או לא.

אמנם מרן החזו"א לא היה ניחא ליה לומר דדברי חז"ל אינם כפשוטם ובפשטות קבל משה כל התרי"ג מסיני ולכן נתקשה בפרשיות אלו דנראה שנתנו אחר מתן תורה וכתב החזו"א וז"ל:

⁴⁴ לשון המהר"ל ראייה למה שכתבנו שכל נידון זה רק בשיטת ר"ע אבל לר"י שרק כללות נתנו באמת ליכא דין דתרי"ג מסיני.

"לא נאמר בסיני דין המחלל שבת ודין מגדף ופ' נחלות וכמו שארז"ל משום שמגלגלין זכות ע"י זכאי, ומ"מ אינו חסר מתרי"ג מצות בסיני בשביל זה, שאינו אלא פרטי דינין, ואולי, לא היה משה רשאי לדון ע"פ מה שקבל בסיני אלא א"כ נצטוו כבר למסור את הדין ההוא לישראל, ולכן הוצרך להקריב משפטן לד', ועי"ז נצטוו להגיד לישראל, שמגלגלין זכות ע"י זכאי, ול"מ כן וצ"ע"

וכתב מרן ב' תירוצים בקושיא זו הראשון דכוונת תרי"ג היינו כל המצות שנצטוו בהם ישראל אבל פרט באופן קיום המצוה אף שודאי הוא מצוה בפני עצמה אין בזה חסרון בקבלת התרי"ג מסיני, ולכן כיון שמצות נחלות וירושה ודאי נמסרה מסיני אף שדין אחד מדינה לא נמסר אין זה חסרון בתרי"ג וכן סוג מיתת המקושש והמגדף ועשית פסח שני שהוא פרט בדיני המצוות שכבר נמסרו.

והנה כבר הראנו לעיל בשם הרא"מ שגם ר"י מודה דכל המצות נתנו בסיני כדברי הפסוק אלה המצות אלא שסובר שהם כללים וא"כ ר"ע שחולק ע"כ שסובר שהכל ממש ניתן בסיני וא"כ דברים אלו של החזו"א יש לדון בהם דלכאורה דרשת חז"ל דריש הר סיני באה לאפוקי מאפשרות פירוש שרק כללים נתנו בסיני.

עוד תירץ החזו"א שלא היה משה רשאי לדון וכו' והיינו שודאי כל מצוותיה של תורה מסיני נתנו ואין בהם יוצא מן הכלל ומה שכמה מקומות כתוב שלא פורש וכו' אין הכוונה שלא ידעו הפרשה אלא שלא נמסרו פרשיות אלו לנהוג בהם בפועל ולכן הוצרך משה לשאול בה' לידע איך לנהוג למעשה אע"פ שודאי ידע את דיני המצוות שנמסרו לו בענינים אלו. וב"ה מצאתי קרוב מאד לדברים אלו בחדושי המהרי"ל דיסקין על התורה בריש פרשת בהר.

הנה אחד מפרשיות אלו שנתנו לאחר מתן תורה היא פרשת המגדף הנמצאת בפרשת אמר [ועליו נסובים דברי הגור אריה הנ"ל] ועליו אמרה תורה ויניחוהו במשמר כי לא פורש להם. ופלא הוא שפרשה שאחריה היא פרשת בהר המתחילה וידבר ה' אל משה בהר סיני ועליה הביא רש"י דרשת חז"ל הנזכרת לעיל מה שמיטה בהר סיני וכו' הלוא דבר הוא.

וכתב שם בחדושי המהרי"ל דיסקין עה"ת ביאור ענין זה והוא נוגע בשורש הדבר שאנו עוסקים בו ויש בנותן טעם להביא לשונו.

"... וקצת המשך לפרשה דלעיל דהנה כתיב למעלה אצל המקלל לפרשו להם על פי ה' ועיין בפרש"י שם שלא היו ידועים אם חייב מיתה אם לא עכ"ל וקשה דכיצד יוכל להיות דלא ידעו הלא היה זמן רב שנה או יותר אחר מתן תורה דהלא אז כבר הלכו הדגלים כדפרש"י לעיל פ"י בא ליטע אהלו בתוך מחנה דן וכו' אבל באמת ניחא דמצינו במכילתא ובמדרש דכל מה שנלמד בהר סיני ואל נישנית באוהל מועד לא היו יודעים הלכה למעשה והי כמו הלכה ואין מורין, עד שבא למעשה ונישנית אז להלכה וכן מצינו ג"כ אצל פסח שני ואצל בנות צלפחד וכן הי גם אצל המקלל ע"כ מביאה ספרי ורש"י הביאו הלא כל המצות נאמרו בסיני אלא מה שמיטה נאמרו כללותיהן וכו' בסיני אף כולם

נאמרו וגם פרשת המגדף ג"כ נאמרה דינו בסיני ומה שלא ידעו היינו כנ"ל.
עכ"ל

הרי לן קרוב מאד לדברי החזו"א ואדרבה לפירוש המהרי"ל זה גופא באה התורה לומר כאן ריש בהר אחר פרשת המקלל שכל דיני התורה כולל גם זה של המגדף ניתנו בסיני אלא שעדין לא ניתן לנהוג בו למעשה על שצוה ה' כן. והביא מכילתא ומדרש שכתבו כן, ואין בודקין אחר המזבח.

סימן ר'

בענין קרבנות שהקריבו ישראל בזמן מתן תורה⁴⁵

כבר הבאנו לעיל דהיה בזמן מתן תורה כריתת הברית בין ישראל לאביהם שבשמים וכמו דאיתא בחז"ל

"...אמרו מקבלין אנו עלינו, כיון שראה שקבלו עליהם נטל הדם וזרק על העם, שנ' ויקח משה את הדם ויזרק על העם. אמר להם, הרי אתם קשורים ענוכים תפוסים, מחר בואו וקבלו עליכם המצות כולן"

וזריקת הדם על ישראל נאמרה בתורה בפסוקים דסוף פרשת משפטים שהוא חלק ממעמד הברית המסופר שם שקרא משה באזני העם ספר הברית וכן הזה עליהם דם הקרבנות.

עולה דמעמד הברית האם עולת תמיד היתה או ראיה

ובגמ' חגיגה ו. נחלקו ב"ה וב"ש אודות קרבן העולה הכתוב באותם פסוקים איזו עולה היתה דב"ש סוברים דהיתה עולת ראיה ואילו ב"ה סוברים דהיא עולת תמיד, דהיינו עולת החובה דכל יום. [ונפק"מ למחלוקתם שם אם עולת ראיה חמורה מחגיגה או להיפך] ומבואר שם בגמ' דעולה זו נקראת עולה שקודם הדיבור ודבר זה מוסכם לכו"ע ולכן יש נפק"מ איזו עולה היתה.

ונידון זה אם עולת הר סיני היתה תמיד או ראיה תלתה שם הגמ' במחלוקת ר"י ור"ע הנזכרת לעיל אם כללותיה ופרטותיה נתנו בסיני או שפרטותיה נתנו באהל מועד. וביאור תליה זו היא דלגבי הקרבת עולה מצינו שאמר הקב"ה במעמד הר סיני למשה "מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך" ולא נתפרש פרטי הקרבת העולה, ואילו בויקרא שהוא דיבור ה' למשה באהל מועד, פירטה התורה דיני הקרבת עולה דהיינו הפשט וניתוח כמבואר בתורת כהנים. ולזה ס"ל לר"י דכללים נתנו בסיני ואילו הפרטים באהל מועד. ועין מש"כ בזה בדברי החזו"א הע' 28 ו 29.

⁴⁵ ומישך שייך טובא למחלוקת ר"י ור"ע בדבר כללות ופרטות דמתן תורה.

ואילו שיטת ר"ע שכללותיה ופרטותיה נתנו בסיני ומה שנאמרה באהל מועד הוא חזרה שניה על דברי התורה של הר סיני.

ואמרה הגמ' דאם עולת סיני היא עולת תמיד ע"כ שנעשתה כדינה דהיינו ככל הדינים הכתובים בתורת כהנים בהפשט וניתוח, ומעתה דבר זה תלוי במחלוקת ר"י ור"ע דהניחא לדעת ר"ע שפרטיה נתנו בסיני היה אפשר לעשתה כדינה, אבל לר"י שעדיין לא נתנו הפשט וניתוח ודאי שלא עשו עולת תמיד שלא כדינה, וזהו ביאור דברי הגמ' שם ו: "מי איכא מידי דמעיקרא לא בעי הפשט וניתוח ולבסוף בעי הפשט וניתוח" והיינו כנ"ל שלא יכול להיות שעולת תמיד נעשתה שלא כדינה.

וא"כ עולה דנידון זה איזה עולה עשו ישראל בזמן מתן תורה תלוי בפלוגתא אם פרטותיה נתנו בסיני. מעתה נחזור לסוגיות שהם עיקר דבורנו.

הנה תלית הגמ' דין הקרבנות דברית סיני במחלוקת ר"י ור"ע יש בה כמה תמיהות גדולות. הנה הראינו לדעת שנחלקו הראשונים מעמד זה מתי היה דרש"י כתב שהיה עוד קודם מתן תורה ואילו הרמב"ן כתב שהפסוקים במקומם כתובים והביא הרמב"ן שם שבאמת נחלקו בזה התנאים במכילתא וסיים שם דלדעת מי שסובר שאחר מתן תורה היה שומעים.

מדוע קרבנות הברית חשובים קודם הדיבור

ומעתה יש להבין לדעת הרמב"ן איך קראה הגמ' שם עולה זו שהיא קודם הדבור דהרי אחר מתן תורה היתה וכבר נאמר בסיני למשה הפסוק דמזבח אדמה וכו', ולא מבעיא לר"ע שגם פרטותיה נתנו דנגמר ציוויה אבל גם לר"י ודאי שעצם הציוי כבר נאמר ומדוע חשובים קרבנות אלו כאחר הדבור. ולכאורה קושיא זו היא ראייה גדולה לשיטת רש"י שהעמיד כל הפרשה קודם מתן תורה.

וקושיא זו הק' מרן החזו"א שם וכתב וז"ל:

"ונראה, דעיקר מצות תמיד ודאי התחילה לאחר שהוקם המשכן, דהאי מזבח אין לו רק דין במה, ואין ק"צ בבמה, והוראת שעה היתה"

כתב מרן לחדש שהדיבור אליו נתכוונה הגמ' הוא דבור דאהל מועד ומכיון שודאי עיקר המצוה לאחר הקמת המשכן היתה וכל הקרבה זו כאן הוראת שעה היתה ולכן חשובה הקרבה זו קודם הדבור, וראיה לדבריו דהא ק"צ אינו קרב בבמה ואיך הקריבו עולת תמיד בהר סיני ללא מזבח, וע"כ שכל עשייה זו קודם ציוי הקרבנות ולכן חשובה קודם הדבור ע"כ.

ומצאתי בתורי"ד שם בסוגי' שכתב דברים באופן זה אם כי יש תמיהה בדבריו כפי שיבואר. וז"ל התורי"ד:

"שחגיגה ישנה לפני הדיבור פי' המורה קודם מתן תורה הקריבו שלמים בסיני דכתיב וישלח את נערי בני ישראל וגומר ואף על פי דהאי קרא כתיב באלה המשפטים אחר עשרת הדברות קודם עשרת הדברות הוה ואין מוקדם ומאוחר בתורה ולקמן בעולת ראיי' הואי פירש על שם ויחזו את אלהים ואינו נ"ל מפני

שדבריו סותרין זא"ז דאימתי הוה ויחזו את האלהים כ"א ביום מתן תורה הרי לא באה שכינה אלא ביום מתן תורה ומפרש אחר פירש ישנה לפני הדיבור שהיתה קודם וידבר ד' אליו מאהל מועד לאמר וזה נ"ל

הנה הביא התור"י דברי רש"י שפירש קודם הדיבור היינו קודם מתן תורה והוא כשיטתו הברורה בפירוש החומש שכל פרשה זו דסוף משפטים קודם מתן תורה נאמרה, והסוגי' עולה אל נכון. אמנם הק' התור"י ד על דבריו דא"כ איך נסביר דברי הגמ' שם שלשיטת ר"י דא"א להעמיד עולה דכריתת הברית שהיא עולת תמיד [ומשום הפשט וניתוח כנ"ל] פירשה הגמ' דהיה עולת ראיה, וא"כ היה עולת ראיה קודם הדבור, וכתב רש"י להסביר היכן היתה ראיה שם דכתוב בפסוק "ויחזו את האלוקים..." וע"ז הק' התור"י ד בפסוק זה היה בזמן מתן תורה ואיך כתבה הגמ' שהוא קודם הדבור, והביא בשם מפרש אחר דהכוונה קודם הדבור, קודם הדבור של חומש ויקרא דשם ציוה ה' אל הקרבנות עכת"ד

הרי לן ממש דברי החזו"א כשיטת המפרש שהביא התור"י ד שהדבור דהסוגי' הוא דבור דאהל מועד.

והנה החזו"א העמיד שיטתו כנ"ל מחמת הקושיא לשיטת הרמב"ן דכל הפסוקים שם אחר מתן תורה היו, אמנם הרי התור"י ד קאי בשיטת רש"י וא"כ אין צורך לזה, אלא שהוא הק' מהראיה שכתבה התורה "ויחזו וכו' וס"ל שהוא אחר מתן תורה. ולא זכיתי להבין דברי התור"י ד שהרי לשיטת רש"י כל הפסוקים דסוף משפטים קודם מתן תורה היו כולל הפסוק ויחזו את האלוקים והיינו משום שהיו בעלית משה והזקנים ההר בד' בחודש וכמו שכתב רש"י להדיא שם, ורק בסוף הפרשה פסו' י"ב ויאמר ה' אל משה עלה אלי וכו' שם פירש רש"י שהיא אחר מתן תורה אבל הפסוקים דקודם על עמדם שהיו בד' בחודש קודם מתן תורה. ולכן איני מבין הדברים וה' יאיר עיני.

קושית הטו"א בדברי הסוגי' דחגיגה

ומה שכתב החזו"א דע"כ דבור דקרא היינו דבור דאהל מועד ומשום שכל ההקדמה שם הוראת שעה היתה, כבר קדם בספר טו"א לפרש כן דברי הגמ' מחמת קושית החזו"א אלא שהק' שם קושיא גדולה מאד דאם נימא שכל קרבנות דסיני היו הוראת שעה כיון שבבמה היו, א"כ נאמר גם בשיטת ר"י דאע"פ שעדין לא נמסרו דיני הפשט וניתוח בכל אופן קרבה עולת תמיד בסיני ומשום שהוראת שעה היתה ומה לי הוראת שעה לגבי במה, ומה לי לגבי הפשט וניתוח והיא הערה גדולה מאד.

ולענ"ד בתוך דברי החזו"א יש ישוב לקו' הטו"א אף שלא כתב זאת מפורש ואני מעתיק לשונו שם וז"ל:

"...ומיהו לא היה לו כל דין במה, שהרי בבמה אין טעון כ"ש כמבואר במתנ' זבחים קי"ג א' והכא קבלו באגנות וילפינן מזה [שם צ"ז ב'] דדם טעון קידוש כלי..."

והיינו שאף שחדש החזו"א שהיתה כאן הוראת שעה להקריב בבמה, אמנם אין זה דין במה רגיל, שהרי כאן מוכח שהשתמשו בכלי שרת וא"כ מעשה הקרבת העולה היה כדינו במזבח אלא שמקום ההקדמה היה בבמה, וא"כ יש לומר ברווח שה"ה גם לגבי

הפשט וניתוח אם היה עולת תמיד היו מחויבים בה כפי שעשו בכלי שרת שלגבי זה לא היה בה דין במה ודו"ק.

ועולה דלשיטת רש"י דמעמד כריתת הברית דסוף משפטים, קודם מתן תורה היה, דברי הגמ' עולים היטב. אמנם הק' הרע"א קושיא גדולה מאד וקשורה לענין שאנו עוסקים בדברים אלו. וז"ל:

"...לא ידעתי היאך מוכח מדרע"ק דעולת תמיד הוי דהא לא קאמר רק דבסיני נשנו כללות ופרטות אבל קודם הדיבור י"ל דלא נצטוו כלל על התמיד וס"ל דעולת ראי' הוי, וגם אם נימא דלר"ע עולת תמיד הוה, הא כמו דפרכי' לר' ישמעאל מי איכא מידי דמעיקרא לא בעי הפשט, יקשה ג"כ לרע"ק דהא בסיני נצטוו על הפרטי ואיך הי' מקודם ההקרבה בלא הפשט, וצ"ע."

באור דבריו, דמבואר בגמ' דלפי ר"ע שכללותיה ופרטותיה נתנו בסיני אפשר להעמיד עולת סיני שהיתה עולת תמיד והיה בה הפשט וניתוח. ולכאורה אם הברית קודם מעמד הר סיני כפשוטו א"כ גם לר"ע קרבנות אלו קודם הציוי נאמרו שהרי לא נצטוו כלל קודם מתן תורה על שום דבר, וא"כ לא היה שם הפשט וניתוח וחוזרת קו' הגמ' מי איכא מידי גם לשיטת ר"ע ונשאר רבינו בצ"ע.

ומעיון בדברי החזו"א נראה שעמד על קושי זה בתוה"ד ואני כותב מה שנלע"ד שיטתו והבוחר יבחר.

הנה יסוד שיטת ר"י שפרטותיה באהל מועד נתנו באר החזו"א שאין כאן קבלה ביד ר"י שכך היה, אלא שלמד כן מסברא מעצם זה שכתבה התורה דיני מצוות אלו על הסדר של תורת כהנים וע"כ שכך נתנו דאל"ה היתה צריכה התורה לכותבם בזמן נתינתם [וכתבנו לעיל שס"ל לר"י שאף אם היה חזרה באהל מועד על מה שכבר ניתן אין זה סותר שהיה צריך ליכתב גם נתינתם הראשונה] וכיון שכן הק' החזו"א דסברא זו קיימת באותם דברים שראינו להדיא שפרטה התורה במקום אחר אבל ודאי שיש פרטים שאינם כתובים בתורה ובהם מודה ר"י שנתנו בסיני [ודו"ק בזה היטב דאם קבלה ביד ר"י א"כ כל הפרטים לא נתנו בסיני ואם מחמת הסברא הנ"ל א"כ במה שנתגלה נתגלה ובמה שלא לא] וא"כ לשיטת רש"י דעולת סיני קודם מתן תורה היתה לא היה כאן מקום לכתבה שהרי עוד טרם נתנו מצוות ומה שייך שתכתוב התורה פרשת הפשט וניתוח, וממילא אין ראייה מאי כתיבתה לאי אמירתה.

ותי' החזו"א וז"ל:

"... מכל מקום על כרחך כבר נאמר לו בסיני כל מה שנצטוו מקדם, כמו הפרשיות שנצטוו במצרים וכל סדור המאורעות שהן הן גופי תורה ונתנו למשה בלשונן ובדקדוקן, ואם כן מן הראוי שיספר הכתוב מה שנצטוו בע"ת ובהפשטה..."

והיינו דעדין שייך היה לכתוב כאן ציוי מעשה הקרבן של עולה כיון שנצטוו אז להקריב קרבנות הברית, וכמו שכתבה התורה ציוויים שהיו במצרים שנתנו למשה בסיני בלשונם דשעת נתינתם וה"ה כאן. עכ"ד.

וזכינו לדעתו שס"ל שאם היו קרבנות דהברית בזמן מתן תורה, ע"כ שנצטוו בהם וא"כ לדעת ר"ע שכלל בידו שכל פרטותיה גם נאמרו בסיני ע"כ שבציוי זה היו גם דיני הפשט וניתוח, אלא שלא נכתבו בתורה כמו שאר הפרטים שלא נכתבו, ואילו ר"י ס"ל שאמנם נצטוו וכן"ל אבל ללא הפרטים ודייק מהא דלא נכתבו וכדברי החזו"א הנ"ל, ומעתה א"ש קו' הרע"א דלר"ע ודאי היה שם ציוי על עשית הקרבן כדינו אף שהיה קודם מתן תורה וב"ה שזיכנו לברר מקחו של צדיק רבינו החזו"א וה' יראנו נפלאות מתורתו אכ"ר.